شورا

اوچنچی ییل

عدد ۱۷ ✽ سنه ۱۹۱۰

مندرجه‌سی:

احمد خان.
سیر شریفه.
«زاد المعاد» دن اقتباس.
هم دینی هم اجتماعی مسئله‌لر. حسن بن احمد پوناماریف.
«اوفا» ولایتی تاریخی.
روسچه‌دن ترجمه. ع. ف.
احکام شرعیه مجموعه‌سی.
حفظ صحت. روزه طوتمقنڭ سلامتلك ایچون فائده‌سی.
میسیونیرلر جمعیتلری IV.
بز هم میسیونیرلر.
هادی آطلاسف.
روسیه‌ده مسلمان مسئله‌سی VII. غ. آلیسفنڭ «روسسقایا میصل» ژورنالنده باصلغان مقاله‌سندن. ف. ك.
تربیه و تعلیم.
م. ف. مرتضین.
«گیرمانیه‌ده قزلر مکتبی».
مترجمی ع. ف.
مراسله و مخابره.
فراسنو اوفیمسکی، مکاریه، کیسلاۋودسکی دن.
تقریض. علم کلام درسلری، تعلیم عمومی کرتو حقنده قانون لایحه‌سی، بزنڭ مکتب، یاشل یلان.
اشعار. «رجا و نیاز» مؤمن جان محمد جانف. «اولم» حبیب. «قییق توبه‌و» فتح‌الله افلاطونف.
متنوعه. آلیکساندر دوما، بیوك فره‌دریك، قیمتلی کتبخانه، الڭ بورونغی آدم تنی. وغیریلر.
ادبیات. نه‌لر کوردم.
احمد جان بیکتمروف طوسق.
اجمال سیاسی.

محرری: رضاالدین بن فخرالدین
ناشرلری: محمد شاکر و محمد ذاکر رامیفلر

ادارەدن

الله یار افندی‌گه : بعینه سزنڭ مکتوبگز ایله بر مضمونده بر مکتوب ١٦نچی عدده باصلمشیدی. شونڭ ایله قناعت قیلوب سزنڭ مکتوبگزنی بو دفعه‌ده باصمادق، معذور کوررسز.

◘ احمد جان افندی‌گه : «تعلیم و تربیه حقنده» اسملی مقاله‌گز باصلور.

◘ ص. او. افندینڭ «مکتبلرمز» اسملی مقاله‌سی، ه. آ. افندینڭ «بورنغی اش و بورنغی سوزلر» اسمنده اولان مقاله‌سی، حاجی احمد افندینڭ «کتب ستّه و مؤلفلری» نام اثرنی انتقادی، عمر افندینڭ و م. ص. ح. افندینڭ استفساری آلده‌غی عددلرگه درج قیلنه‌چقلردر.

◘ وفا افندی‌گه : صوردیغگز نومیرلر اداره‌ده وار، هر نومیر ٢٥ تینلك پوچته مارقه‌سی برابرینه بیارلور. مارقه‌لرنڭ زاکازنوی خط ایله بیارلمکلری لازمدر.

◘ ف. ع. آ. افندی‌گه : «اورنبورغ» شهرنده اولان «ریمیسلننی اشقولا» غه کره‌کنڭ قاعده‌سی «وقت» نڭ ٦٤٤نچی نومیرنده یازلمش. شوندن قارارسز. اوقو ایسه (بو یل‌غه مخصوص) ١٥نچی سنتابرده باشلانادر.

◘ ا. ع. افندی‌گه : شعرگز درج اولنه‌چقدر.

بر سؤال.

روسیه اسلاملری آراسنده اصول جدیده ایله بالالر اوقوتمق کوب اعتراضلر وکوب ماجرالر همده تاریخی واقعه‌لرگه سبب اولدیغی حالده مصحف شریفنی مطبعه‌لرده طبع ایتدرمك تاوشسز نیسز اوتوب کتدی و بوکونده گویا عصر سعادتدن بیرلی دوام ایتمکده اولان بر سنت عمل حکمینه کردی. بونڭ سببی نه‌در؟ بو حقده بر جواب ایشتورگه محتاج ایدك.

حسن بن شرف الدین القرامالی.

حرمتلو معلم ومعلمه‌لردن اوتنوچ:

«عقیده» اسمنده اولان رساله‌نڭ (ایکنچی طبع) ٤نچی بیت ١٢سطرده اولان «علیم» سوزینی «علیهم» صورتنده و ١٢نچی بیت حاشیه‌نڭ ٣نچی سطرنده اولان «اون یل» جمله‌سینی «یکرمی بیش قدر یل» دیه توزاتوب اوقوتمقلرینی اوتنه‌م.

رضاءالدین بن فخرالدین.

اعلان

«صراط مستقیم» عالم اسلامڭ هر طرفنده اڭ چوق انتشار ایدن بر مجلهٔ اسلامیه‌در.

«صراط مستقیم» ڭ قسم اولنده مجلس اعیان اعضاسندن مناسترلی اسماعیل حقی افندی کبی علمای مشهوره دین و فلسفهٔ اسلامیه حقنده، قسم ثانیسنده ایسه منافع اسلامیه نقطهٔ نظرندن سیاست جهان حقنده مقالات نافعه یازیلمقده‌در. بوندن بشقه هر هفته شؤون عالم اسلام و مطبوعات اسلامیه‌دن بحث ایدیلمکده‌در. آبونه بدلی روسیه ایچون سنه‌لکی (١٧) فرانق، آلتی آیلق (٩) فرانقدر.

(Турція) TURQIE

Константинополь, Въ редакцію журнала „СЫРАТУЛЬ-МУСТАКИМЪ".

CONSTANTINOPLE, REDACTION „SIRATOUL-MOUSTAKIME"

شرق کتابخانه‌سی

صاحبی: احمد اسحاقی

اورسق شهرنده

سنه تأسیسی ۱۹۰۶

Адресъ: *Орскъ*, Оренбург. губ.

Ахмеду Исхакову.

« شرق کتابخانه سی » نده مصر ـ استانبول ـ هند ـ بیروت مطبوعاتی کلیتلی صورتده موجود در.

مکتب ومدرسه‌لر ایچون هر فندن، هر نورلی درس کتابلری، کوبلب آلوچیلرغه غایت آرزان بها ایله کوندرلمکده در.

مفصل « اسامی الکتب » بوش یبارلور.

زادانکه‌سز نالوژ ایله یبارلماس. بر سپارش (زاکاز) نك دورتدن بری قدر زادانکه یباریلورگه تیوشلی.

پوچته مصارفی آلوچیدن.

« وقت » مطبعه‌سنده

هر تورلی کتابلر، خط و اسچوط بلانقه‌لری، کانڤیرتلر، طوی وضیافت ایچون زاپیسکه‌لر، تبریك هم ویزیت کارتوچکه‌لری نفیس وگوزل روشده اشلنه‌در. چیتدن صوراتوچیلرغه تیز مدتده اسله‌نوب یباره‌در.

آدرس:
Оренбургъ, Редакція газ. „ВАКТЪ“

محترم امامله‌رمز دقتنه!

یاشلر قویلور ایچون

میترفه دفترندن سۆیدینیه بیرورگه فورماسی دوخاونی صابرانیه طرفندن یاصالوب تصدیق ایدلگان میتریچسکی اسپرافکه‌هم سیمینی وپیسکه بلانقه‌لری باصلوب چقدی.

بهالری: یوز دانه‌سی ۵۰ ق. پوچته مصرفی ایله ۸۵ ق. نالوژ ایله ۱ صوم.

آدرس: Оренбургъ, Редакція газ. „ВАКТЪ“

"کریموف، حسینوف وشرکاسی،، نڭ کتاب مغازینلرینه

اوشبو اوقو یلینه مصر واستانبولدن اوشبو کتابلر کیلدی:

وعظ کتابلری:

الروض الفائق فی المواعظ		۱صوم ―
نزهة الناظرین		۱ « ۵۰ تین
نزهة المجالیس	۲ جزء	۲ « ― «
تنبیه الغافلین		― « ۸۰ «
خزینة الاسرار		― « ۸۰ «
درة الناصحین		― « ۸۰ «
مکارم الاخلاق		― « ۸۰ «
کتاب المیزان للشعرانی		« ۵۰ «

تاریخ کتابلری:

تاریخ تمدن الاسلامی	۵ جزء، مصور	۸صوم ―
تاریخ مشاهیر الاسلام	۳ جزء	۴ « ۵۰تین
تاریخ اشهر مشاهیر الشرق	۲ جزء «	۴ « ― «
تاریخ ابو الفدا	۴ « ―	۳ « ۵۰ «
تاریخ البابیه		۲ « ― «
تاریخ الاندلس		― « ۵۰ «
فتوحات الاسلامیه	۲ جزء	۲ « ۵۰ «
فتوحات الشام	۲ «	۲ « ― «
تاریخ الازهر		― « ۵۰ «

کتاب صوراوچی و آلوچیلرنڭ اوشبو شرطلرغه اعتبار ایتمکلرن اوتنه‌مز:

۱) کتاب صوراوچی افندیلر بره‌قدار زادانکه یبارسونلر. زادانکه‌سز زاکازلر جوابسز قالورلر.

۲) آدریسلر ممکن قدر آچق یازلسون.

۳) کتاب صورالغان یرگه یاقن بولغان پوچتاوای استانسیه، اگر تیمریول ایله آلدرلسه، یبه‌رلگان کتابلرنی باروب آلاتورغان تیمریول استانسیه‌سی روسچه حرفلر ایله آچق ایتوب یازلسون.

۴) بر صومدن کیم کتابلر نالوژ ایتوب یبه‌رلماس. اول وقتده تیوشلی آقچه‌نی الك یبه‌رو لازم.

۵) آقچه اورنینه پوچته مارقه‌سی ده یاری. لکن مارقه‌لرنی بربرینه یابشدرماسلق ایتوب کاغد ایله آرالاشدروب صالورغه کیرك.

۶) صاتلغان کتابلر کیری آلنمی.

۷) صورالغان کتابلرنڭ صوماسینه قاراب اکیدکه یاصالا؛ کوبلب آلغانده.

Оренбургъ, یا که Уфа, Т-ву Каримовъ, Хусаиновъ и К-о.

«وقت» اداره خانه‌سینڭ اوز مطبعه‌سنده نفیس روشده اعلا کاغدگه باصلوب چققان توبانده‌گی اثرلر اداره‌ده هم مشهور کتابچیلرده صاتلمقده‌در. اداره‌دن یوزلب آلوچیلارغه مخصوص اسکیدکه قیلنور. آدرس: Оренбургъ, редакція газ. „ВАКТЪ“

«محمد علیه السلام»

معتبر اصللردن آلنوب یازلمش بو اثر مکتب بالالرینه درس ایتوب اوقوتورغه هم مطالعه ایچون بیك موافقدر. مرتبی رضاء الدین بن فخرالدین. حقی ۲۰ تین، پوچته ایله ۲٤ تین

«تاریخ اسلام»

ابتدائی و رشدی مکتبلرده اوقوتمق ایچون استانبولده مکتب سلطانی مأذونلرندن عثمان افندی جلیللر طرفندن آچیق ترکی تلنده یازلمش بو اثر، ایکنچی مرتبه باصلوب چیقدی. حقی ۱۸تین، پوچته ایله ۲۲ تین.

«جغرافیای عمرانی»

غیمنازیه و ریالنی مکتبلرده اوقوتولا طورغان درس کتابلرندن آلنوب ترتیب ایدلمش بو اثرنڭ تلی آچیق، افاده‌سی ینگل، مکتبلرده درس قیلوب اوقوتورغه مناسبدر. مرتبلری فاتح کریموف ایله نورالدین آغه‌یفدر. حقی ۳۰ تین، پوچته ایله ۳٦ تین.

«بالالار اچون واق حکایه‌لر»

باشقا تللردن کوچرلوب ترتیب ایتلگان بر اثردر. موتبی دردمند. حقی ۱۲ تین، پوچته ایله ۱٦ تین.

«باصلماغان شعرلر»

اوتوز قدر ذاتلرنڭ شعرلرندن نمونه‌لر جیولوب باصلمش شعر مجموعه‌سیدر. حقی ۲۰ تین، پوچته‌ایله ۲٤ تین.

«تل یاریشی»

یتمش دن زیاده اهل قلم طرفندن حکایه هم مقاله روشنده یازلغان بو اثرده اونطولغان یا که یوغالغان چن تاتار سوزلرینڭ بیك کوبسی جیولغان‌در. اوشبو ۱۹۵ صحیفه‌لك اثر، گوزل کاغدده گوزل روشده باصیلوب هر بر کتابچیلرده ۷۵ تین‌گه صاتلمقده‌در. پوچته ایله ۸۵ تین.

«دورت کون»

روسلرنڭ مشهور ادیبلرندن ۋ. غارشین اثری بولوب، ر. رقیبف طرفندن ترجمه قیلنمشدر. بو رساله‌ده محاربه‌ده یارالانمش بر صالداتنڭ اوزی ئوتردیکی تورك صالداتی یاننده دورت کون عذابلانوب یاطدیغی و شو اثناده‌گی احوال روحیه‌سی - حسیاتی تصویر قیلنمشدر. بهاسی ۸ ق، پوچطه ایله ۱۰ تین‌در.

«قوزغونلر اویاسنده»

شاخته‌ده‌غی مسلمان اشچیلر طورمشینه دائر شریف افندی کمال قلمی ایله یازلمش عبرتلی بر حکایه‌در. بهاسی ۱۲تین، پوچطه ایله ۱٤ تین.

«کتب سته و مؤلفلری»

حدیث وسنت عالملری قاشنده «کتب سته» دیه مشهور اولان حدیث کتابلری و آنلرنڭ مؤلفلری حقنده یازلمش بر رساله‌در. ۱۳٦ بیتدن عبارت اولان بو رساله‌نڭ حقی ٤۵ تین.

«رحمت الهیه»

بو اثر، محترم موسی افندی طرفندن قوزغاتلمش «رحمت الهیه» مسئله‌سی حقنده مجتهد و محدث ابن القیم الجوزیه حضرتلرینڭ «حادی الارواح» نام بیوك اثرنڭ اولان بر فصلینڭ ترجمه‌سندن عبارتدر. ایکنچی مرتبه باصلدی. مرتبی رضاءالدین بن فخرالدین. حقی ۱۰ تین، پوچته ایله ۱۲ تین.

«ترویسکی علماسی و اصول جدیده»

اصول جدیده ایله بالالر اوقوتمق شرعا وعقلا درست ایدیکی حقنده، شیخ زین‌الله نقشبندی حضرتلری هم برابر اولندیغی حالده ترویسکی علماسینڭ اعلام نامه و عموی نصیحتلرندن عبارت بر اثردر. ایکنچی مرتبه باصلدی. حقی ۵ ق.

Оренбургъ, тип. газ. „Вактъ“

سنه ۳ عدد ۱۷

۱۰ رمضان سنه ۱۳۲۸ ۱ سنتابر ۱۹۱۰ سنه

مشهور آدملر والوغ حادثه‌لر

احمد خان (*)

احمد خان ۱۲۸٤ ـ ۱۸٦۷ تاریخنده «بنارس» شهرینه کوچدی واوزینڭ یکیتلك یاشنده اولان محمود اسملی اوغلینی «قامبریج» شهرنده اولان کلیه‌گه ویرر ایچون دیه اوغلی ایله برلکده انگلتره‌گه سفر قیلدی.

اوشبو وقت «لوندن» شهرینه هم واردی وانگلیزلرنڭ مشهور آدملرینه یولقدی، مجلسلرنده اولدی وهر نرسه‌نی ملاحظه واعتبار قیلوب یوردیکندن کوب معلومات آلدی. مجرد آتا آنا عادتلرنی گنه صاقلامقدن عبارت اولان عرفلرنڭ وقتلری اوتدیکن وبو کونگی معیشت ایچون بو عرفلرنڭ بر آقچه‌لق فائده‌سی اولمیه‌چغنی اوشبو سفرنده تمام آڭلادی و ۱۸۷۰ نچیییل اوزینڭ وطنی اولان «بنارس» غه قایتدی.

احمد خان «قامبریج» کلیه‌سنده اولان درسلرنی تجربه ایتدی، نظام و ترتیبلری ایله آشنا اولدی، شاگردلرنی تربیه ایتمك حقنده معلومات کسب ایتدی واوشبو سببدن ده هندستانده مسلمانلر ایچون اوشبو مکتب قبیلندن الوغ بر مدرسه تأسیس ایلمك خیالینه کردی. فقط بردن اهالینڭ فکری توبان اولدیغندن وایکنچی دن بویله مدرسه تأسیس قیلور ایچون آقچه تابمق احتمالی کورلمادیکندن بو اشنڭ مشکل اوله‌چغنی بیلور، اما همانده کوڭلندن چیقارماز وشونڭ خیالی ایله لذتلانوب یورر ایدی.

احمد خان، انگلتره سفرندن «قامبریج» مدرسه‌سی خیالنی‌غنه دگل بلکه غیرت واجتهاددن هیچ شی قورتولمادیغنی، دنیاده محال اش یوق ایدیکنی، کشی سوزندن قورقوب هیچ بر مقصددن قالورغه یارامادیغنی‌ده اوگرنوب قایتمش ایدی. اوشبو سببدن: «الوغ بر مدرسه تأسیس ایتمك خصوصنده سعی قیلورم وهیچ بر مانع‌گه قارامقسزین اوشبو مقصودمه ایرشورم» فکرندن دونمادی.

و بو مرادینه بر مقدمه قبیلندن قیلوب الڭ ایلك «اسلام هیئتنی اصلاح» اسمنده بر ژورنال چیقاررغه باشلادی. زیرا هر بر الوغ مقصدنی الڭ ایلك عمومغه آڭلاتمق و بونڭ ایله خلقلرنی آشنا ایتمك لازمدر. مذکور ژورنالده هندستانده اولان اسلام هیئتنی اصلاح قیلور ایچون مطلقا یڭی فنلرنی تحصیل قیلورغه و فرنگلر بیلگان هنرلرنی اوگرنرگه مسلمانلر ایچون هم تیوش ایدیکنی یازار وبو طوغرود، کوب مثاللر ودلیللر ایراد قیلور ایدی.

(*) باشی ۱٦ نچی عدده.

مذکور مقاله‌لرینڭ هندستان اسلاملری آراسنده اولان فائده‌سز تعصبلرنی بتررگه ویڭی حیات‌غه حاضرلنورگه کوب یاردمی اولمشدر.

دنیاده اولان اولوغ اشلر وفائده‌لی مقصدلرگه اوزلری نسبتنده اولوغ وکوچلی مانعلر چیقمقی هم عادتدر. اگرده کرشلگان بر اش مانعسز فلانسز آلغه واروب طورر اولسه ایدی صبر وثبات، اقدام وغیرت کبی شیلرنڭ اهمیتی اولماز، آدم ایله آدم آراسنده فرق کورلماز ایدی. اوشبو قبیلدن احمد خان یولینه‌ده قارشو توشوچیلر ظاهر اولدی.

مخالفلری، احمد خان طرفندن یازلمش نرسه‌لرنی سببی اولسه اولماسه دین اسمندن انتقاد قیلورلر و خلقنڭ نادانلقلرندن فائده‌لنوب اوز سوزلرینی طوغری کوستررلر و مذکور ژورنالنی اوقومقدن دین اسمندن منع ایدرلر ایدی. صوڭره دخی بر قدر ترقی قیلدیلر وطوغریدن طوغری احمد خاننڭ قلبنه هجوم قیلوب ایماننه یابشدیلر، تضلیل وتفسیق ایتدیلر وزندیق هم ملحدلگی ایله — جف القلم — حکم توزودیلر. اسلام مملکتلرنده اولان مفتیلردن فتوالر جیولدی، اڭ آخرده‌ده مکه ایله مدینه‌ده رسول اکرم فخر کائنات افندمز حضرتلرینڭ اورنندن «لعنت» قیلدردیلر.

اش شول درجه‌لرگه یتدی‌که بتون هندستان مسلمانی احمد خان‌غه بایقوت اعلان قیلدیلر، اڭ یاقین دوستلری حتی محرم قارنداشلری اوزلرینڭ مناسبت وعلاقه‌لرینی تمام کیسدیلر. اوشبو وقتده احمد خان، اوزینڭ عائله‌سنی آلوب هندستاندن هجرت قیلورغه قرار ویردی. مرادی‌ده مجهول بر اورن‌غه واروب دنیادن عزلت ایدرك یاشاەق وموعود اجلی یتدیکینه قدر آدم بالاسینه قاتشماق ایدی. (آخوند بایازیدوف حضرتلری تاتارنی: «تاتار بار برده خطر بار» دیه عیبلیدر، اصلده خطر تاتارده دگل بلکه جهالتده‌در، جهالت اولسه هر برده‌ده خطر بار). لکن انقراض یولینه کروب بتمش مسلمانلرنی بو حاللرنده قالدروب کیتوگه وجدانی رضالق ویرمادی، صرف حسد وجهالت ثمره‌سی اولان اشلرگه اوپکه قیلونی مروتی صغدرمادی واوشبو سببدن بر قدر صبر قیلوب اولگی اورننده طورمق فکرینه کردی.

حقیقت حالده اوشبو بایقوتلر، اکفارلر، حرمینڭ اولان «لعنت»لر هیچ بر اساس‌گه مبنی دگل بلکه صرف حسد و دشمنلق ثمره‌سی اولوب دین ایله تجارت قیلوچیلرنڭ انتریغه‌لرندن عبارت ایدی.

کونلرنڭ برنده اڭ ایلك مرتبه اوله‌رق بر قز قارنداشی کلوب احمد خاننی زیارت ایتدی وبرلکده آش آشادی، بونی کورمکچی باشقه‌لری وآندن صوڭ یراقلر اختلاط قیله باشلادیلر. دنیا ایچون اولان بایقوتلرنڭ و لعنتلرنڭ ثمره‌سزلگی میدان‌غه چیقدی، حقلق ظاهر اولدی. ایشته اوشبو وقت احمد خان «کلیه»نی تأسیس قیلورغه وقت یتدیکنی آڭلادی وچاره‌سینه کردی.

احمد خان، عقللی وتدبیرلی بر آدم اولدیغندن مدرسه تأسیس قیلمق طوغروسنده جزاف اشلردن صاقلانور و آقچه طوغروسنده خیانت ایله تهمت ایدلمکدن بتون کوچی ایله یراق اولنور ایدی. اوشبو سببدن اڭ ایلك اطرافده اولانلر ایله مشورتلر یاصادی، آندن صوڭ مدرسه تأسیس قیلور ایچون خصوصی بر کامیسیه تشکیل قیلدی.

مدرسه ایچون ویرلمش اعانت آقچه‌سینی اوشبو کامیسیه قبول ایتدی واوشبو کامیسیه طرفندن صرف قیلندی. احمد خان، کندیسی اعانت جیمق حقنده هندستانده مشهور شهرلرده کوب سیاحتلر قیلدی وخلقنی دیملادی ایسه‌ده برتین آقچه آلمادی، هر بر اعانتنی کامیسیه اسمینه یبارتوب طوردی. اعانت جیارغه چیقدیغنده احمد خان، شهرلرده عمومی بر مجلس یاصاب خطبه سویلر، ضیافتلرگه یورمازهم‌ده «بنی ضیافت ایده‌چك آقچه‌ڭزنی آزغنه اولسه‌ده مدرسه ایچون صدقه قیلوڭز» دیور ایدی.

ایلك وقتده کامیسیه، مدرسه‌نی «بنارس» شهرنده آچارغه موافق کورمش ایدی. صوڭره ایسه

اورتالق وهر یردن کلور ایچون یوللر حاضرلغنی اعتبارغه آلوب «علی گده» ده تأسیس ایتمکنی مناسب کوردی.

مدرسه بنا ایدلنور ایچون حاجت قدر آقچه اولمادیغی زور مانع اولوب طوردیغنده ایکنچی طرفدن دخی دین ایله تجارت ایدوچیلر مانع اولورغه طرشدیلر، خلق آراسینه اصلسز سوزلر نشر قیلدیلر، فقط بو وقتده مدرسه‌نك درس پروغراملری باصلوب تارالمش اولدیغندن، بونلرنی کوروب مدرسه‌نك‌نه روشده اوله‌چغنی خلق آكلادی. شول سببدن اصلسز خبرلر تاراتوچیلرنك سوزلری رواج تابمادی یالگز بازار خلقنی فوتورتمق و اوزلرینك دشمنلقلرینی اظهار ایتمك ایله‌گنه قناعت قیلدیلر.

اعانت آغیر جیولدی، ویروچیلر اولگی اش اولدیغندن زور ترددلر ایله ویردیلر، اگرده فرض ایدلگان آقچه‌نك تمام جیولمقی کوتلمش اولسه‌ایدی بلکه مدرسه بناسی یولده قالمش اولور ایدی.. لکن بار قدر آقچه ایله کامیسیه اش‌گه کرشدی واك ایلك مرتبه اوله‌رق «علی گده» شهرنده کچوك بر مکتب آچوب، نچوك کرك آلای ۱۱ عدد شاگرد تابوب شونلر ایله درس باشلاندی (۱۲۹۲–۱۸۷۵ده).

درسلرنی، معلم ومدرسلرنی، درس اصوللری و مدرسه ترتیبلرینی کوزلری ایله کوردیکلرندن صوك، مسلمانلرنك کوزلری مدرسه‌گه توشدی، یاردم‌ایچون هرطرفدن قوللرینی صوزدیلر، اعانتلرده صو اورنینه آغوب کلور اولدی. انگلیز حکومتی و شهر اداره‌لری، حتی مجوس بایلری ده یاردم قیلدیلر، شویله ایدوب حاجت اولان آقچه جیولدی، پلانلرغه موافق مدرسه بناسی تمام اولوب، درسلر اوزینك یولینه قویلدی. اك کوب اعانت قیلوچی «حیدر آباد» نظامی ایله وزیری سالار جنگ اولمشدر.

احمد خان، قاضیلق منصبندن استعفا قیلوب ۱۲۹۷ – ۱۸۸۰ده «علی گده» شهرینه کوچوب کلدی ومدرسه اداره‌سینی اوز قولینه آلدی. شول وقتدن

وفات کونینه قدر مدرسه‌نی اداره قیلوب طوردی، شاگردلرگه تعلیم قیلاور وبوش وقتلرنده تألیف ایله شغللنور ایدی. بونك وفاتندن صوك، مدرسه‌گه نواب محسن الملك مدیر اولمشدر.

اوشبو مدرسه، ساده و زینتسز روشده بنا اولنمش ایسه‌ده هندستانده اولان مدرسه‌لرنك اك بیوگی و آوروپا اصولینه موافق، درسلری ترتیب‌که قویلمش اسلام مدرسه‌لرینك برنچیسیدر. هند، فارس، عربی وانگلیز لسانلری تحصیل قیلنور وهر وقت ۱۵ قدر مدرس درسده دوام ایدوب طورر. حضورنده بیوك بر کتبخانه‌سی و مطبعه‌سی، اردو وانگلیز لسانلرنده هفته‌ده بردفعه نشر ایدلمکده اولان بر ژورنالی واردر. «صومال» کبی اك یراق مملکتلردن بو مدرسه‌ده شاگرد واردر. بو کونده بلوجستانده اك الوغ منصب صاحبی اولان سردار محمد یوسف خان اوشبو مدرسه شاگردیدر.

احمد خان، زور باشلی وآچیق یوزلی، زور گوده‌لی وزور کوزلی، الوغ سقاللی وقویی توکلی، عالی همتلی وثباتلی، عقللی وصبرلی بر ذات اولوب بتون عمرینی وطن و ملتنه خدمت ایدوب کچردی وبو طوغروده کوب اذیتلر کوردی.

احمد خان وفات اولدیغنده، قدرینی حتی دشمنلق قیلوب یوروچیلرده بیلدیلر، خلافینه حرکت ایدوچیلرده اوز خطالرینی آكلادیلر. هندستان مسلمانلری شمدی بوكا یادکار ایدوب روس آقچه‌سی ایله ایکی یاروم میلیون صرف ایدوب «احمدخان» اسمنده بر مدرسه تأسیس ایتمك اجتهادنده‌لردر.

احمد خان اسلامه اولان فللق وباشقه مسئله‌لر حقنده اثرلر اوشنداق «تورات» غه اوچ جلدده بر شرح یازمشدر. تورات‌غه شرح یازوچی مسلمانلر نك اولگیسی اوشبو ذات اولسه کرك.

احمد خان ۱۳۱۵ – ۱۸۹۸ نچی ییل مارت آینده وفات ایتدی، یاشی ۸۱ ده ایدی. محمود اسمنده اوغلی «بنارس» شهرنده قاضیلق خدمتنده‌در.

مقالەلر:

سیر شریفه.

(«زادالمعاد» دن اقتباس ایدلندی).

رسول اکرمنڭ کیوم، آشامق و ایچمك طوغروسنده اولان عادتی. حرملری وعائلەسی ایله اولان معاملاسی. یورمك و طورمق، اویقو و اوطورمق، نظافت، سویلاشمك و آغلامق، خطبه اوقومق طوغرولرنده اولان عادتی.

رسول اکرم صلی الله علیه وسلم، کیندر و مامق هم یوندن أشلانمش نرسەلرنی کیار، کیوم طوغروسنده تکلفی اولماز ایدی. جبه، برد یمانی، برد اخضر، قبا، فروج، فرجیه، ازار، ردا، حله (ردا ایله ازار ایکیسی برلکده حله اسمنده اولور)، کولماك و اشتان اسمنده کیوملر کیمشدر. بعض وقت کولما کینڭ بویی ویکی قسقەده اولور ایدی. عموما کیوملر ینڭ ییگلری اوزون اولمامشدر.

بوی بوی قزل و بوی بوی یاشل توسنده کیوملر کیدیکی لکن کیار ایچون خالص آق کیوملرنی یاراتدیغی، اما صاف قزل توسده اولان کیوملرنی سومادیکی مرویدر.

شول زمانده تکبرلر عادتنچه اوزون کیوملر کیوب یردن سوراتوب یورمکدن امتنی قاتیغ صورتده منع ایتمش و روم پادشاهی طرفندن هدیه اولەرق یبارلمش اولان روم کیومنی کیمشدر.

آیاغینه چیتوك و باشماق، باشینه بورك ایلەده بورکسزده چالمه اوشنداق چالماسز بورك کیار اولمشدر. چالماسی بعض وقت قاره توسده اولور، چالماسینڭ قویرغینی ایکی یاغری آراسندن آصلندرر و بعض وقتلرده قویرقسز قیلوب چالما کیار ایدی.

کموش یوزك کیار لکن قاشینی اوچ یاغینه قویار، کیوم کیدیکنده هر وقت اوڭ ایله باشلار، یاکی کیوم آلدیغنده آڭا بر اسم ویرر و: «یارب بو کیومنی خیرلی قیل! بونڭ سببندن برر ضرر کلمکدن حفظ ایت!» دیه دعا أیلر ایدی.

افندمز حضرتلری کیوم طوغروسنده برگنه رسمگه عادت ایتمادی، حلال و مباح نرسەلردن نه طوغری کلسه شونی کیدی، فقط شهرتلی کیوملردن صاقلانور اولدی.

رسول اکرم صلی الله علیه وسلم، حلالدن نه بولسه شونی آشار، آلدینه کلمش نرسەلرنی ـ اگرده وقتی ایسه ـ یاراتمی یبارماز، یوقنی صورماز و ایزلتماز وهیچ بر طعامنی عیبلاماز، کوڭلی ایستمگان نرسەلرنی حرام اولماسەده تناول قیلماز ایدی.

حضور شریفلرنده «ضب» آشادیلر اما اوزی قول صوزمادی، آشاوچیلرغه بر سوزیده اولمادی. حلوی، بال، اکمك، خرما، پشکان قاباق، ایرمچیك، قاون، قایماق اوشنداق قوی، کجه، تاوق، قویان، قر ایشاکی، بالق ایتلری آشار ایدی. خرماشربتنی، سوتنی اوزینی گنەده و باشقه نرسەلرگه قوشوبده ایچار اولمشدر.

قیارنی خرما ایله، خرمانی اکمك ایله، اکمکنی سرکه ایله، سرکەنی ایت ایله آشار ایدی. آشارغه نرسه اولمادیغنده صبر قیلوب طورر حتی بعض وقتلرده حجرەلرده طوتاشدن برر آی اوت یانماز ایدی.

طعام آشادیغنده اوچ بارمافی ایله آشار وکوبراك وقتده طعامنی یرگه قویار، آشادیغنده ترلانوب اوطورر باشده بسم الله اوقور وصوڭنده الله تعالی گه حمد کیتورر ایدی.

عذر اولمادیغنده اوطوروب، بر عذر اولدیغنده آیاق اوزرنده‌ده ایچار، باشقه ایچوچیلر اولدیغنده صول طرفنده اوطوروچی آدم کرك الوغ وکرك کچوك اولسون، ساوتنی مطلقا اوك طرفنده‌غی کیمسه‌گه ویرر توقلق وقتنه کوره آچلق وقتی کوبراك اولور ایدی.

کیچه‌لمك و نفقه ویرمك کبی نرسه‌لرده رسول کرم صلی الله علیه وسلم، خاتونلرینه تیگزلك قیلور، حرام دگل اشلرده سوزلرینی دگلار و قبول کورر و عموما خاتونلری ایله گوزل ترکلك ایلر ایدی.

سفرگه چیقدیغنده شوباغه صالدروب قانغسینك شوباغاسی چیقسه شونی برابر آلور و هر وقت: «سزنك ایذگو اولانگز خاتونلری ایله یخشی ترکلك قیلوچیلرگزدر» دیه بیورر ایدی.

کوب وقت ایکندی نمازی اوقودیغندن صوك خاتونلری یانلرینه کروب آنلر ایله سویلاشوب اوطورر، اوبقو وقتی یتدیکنده نوبتی اولان حرمینك حجره‌سینه وارر ایدی.

رسول اکرم فخرکائنات افندمز حضرتلری توشاک‌ده، چیتا اوستنده‌ده، یرده هم کروانده‌ده، کیوم اوستلرنده‌ده حاصل نیچوك طوغری کلسه شونده یاتور ویوقلار ایدی. توشاگی خرما یوکه‌سندن اولور ایدی. کوبراك وقتده بر صرمه‌سینی اورتالای بوکلاب جایار و شونك اوستنه یاتور ایدی. اویقوغه یاتدیغنده قل هو الله احد، قل اعوذ برب الفلق، قل اعوذ برب الناس سوره‌لرینی اوقوب ایکی قولینه اورر، صوگره قوللرینی یوزینه و باشینه هم ده باشقه اعضاسینه سیپار بونی ایسه اوچ دفعه قیلور ایدی. اوك طرفی ایله یاتوب اوك قولینی اوك یاکاغی آستینه قویار و: «اللهم قنی عذابك یوم تبعث عبادك» دیه اوقور ایدی.

اویقودن طوردیغنده: «الحمدلله الذی احیانا بعد ما اماتنا والیه النشور» دیبور، کوب وقتده باشقه دعالر و باشقه آیات شریفه‌لرده اوقور ایدی. ضرورت اولمادیغنده ایرته یاتور وایرته طورر تاولکده اولان بتون اویقوسی ۸ ساعت مقدارنده اولور ایدی.

قوری یرگه‌ده نرسه صالوب‌ده اوطورر، بعض وقت بر آیاغینی ایکنچیسی اوستینه قویوب چالقان یاتوب طورر، یاصدق اوزرینه طوغری کلمش طرفی ایله تایانور ایدی.

یوردیکی وقتلرده وقار وسکینت اوزرنده آشغوب یورر، یوردیکنده آیاغنده باشماق وبعض وقت یالان آیاق‌ده اولور ایدی.

آت، دوه، قاچر، ایشاك اوستلرنده ایار ایله‌ده ایارسزده آتلانوب یورر، دوه‌ده بعض وقتده یاننده باشقه آدم‌ده اولنور ایدی.

افندمز صلی الله علیه وسلمنك خصوصی وعمومی اولان معامله‌لری غایت گوزل اولور ایدی. بورچ غه آلدیغنده وعده‌سنه هم یخشی قیلوب تابشرر، بورچغه آلمش کیمسه‌لر بورچلرینی تابشردقلری وقت خیر دعا قیلور ایدی.

پیغمبرلك کلمازدن مقدم، حضرت خدیجه مالی ایله شام سفرینه واردی، آندن صوك بعض آدملر ایله شریك اوله‌رق صاتو ایتدی. رسالتدن صوك صاتوب آلمقی کوب اولسه‌ده نرسه صاتمقی نادر اولمشدر.

صحابه‌لر آراسنده اورن مناسبتی ایله بعض لطیفه‌لرده سویلر، فقط لطیفه‌سی حقلقدن باشقه اولماز، مشورت قیلوچیلرغه اوز قاشنده مصلحت اولان فکرنی بیان قیلور و کوب وقت اوزی ده باشقه‌لرغه مشورت قیلور ایدی.

خسته‌لر حاللرین صورارغه وارر، جنازه‌لرغه حاضر اولور، دعوتلرگه اجابت قیلور، ضعیف و محتاجلرنك حاجتلرینی ادا ایدر ایدی.

اوز عمرنك یوکرشدیکی وکوراشدیکی مرویدر. باشماقلرینی، کیوملرینی اوزی یامادی، قوینی ساودی، اوی ایچنده اولان خدمتلرنی ایتدی، مسجد بنا ایدلدیکنده تاش کتوردی، قوناق قیلدی، قوناق اولوب باردی، حجامت قیلدردی، مال آسرادی،

یوز مقدارنده قویی، قل و کنیزاکلری‌ده اولور ایدی.

افندمز حضرتلری هر وقت مسواك وخوشبوی استعمال قیلور، طهارت و نظافتکه دقت ایدر، طرناقلری یتو و بوون اوستلری کیرلی آدملرنك یانینه کرولرندن آغرسنور ایدی. اول وقتلرده مونچا اولمادیغندن اولسه کرك مونچه کردیکی روایت ایدلمامشدر.

ساچی کوب وقت قولاق یومشاقلرینه یتو یورمش و بعض وقتلرده طلوملر قیلوب اورر اولمش، اما حج عملندن باشقه وقتده ساچینی آلدرمامشدر. طرناغینی و میقنی (ایرن طرفی ایله تیگز قیلوب) کیسار ایدی.

رسول الله صلی الله علیه و سلم غایت فصیح سوزلی اولدیغندن سوزلری کوکللرنك ایچلرینه کرر، دکلاوچیلر مسخر اولورلر سوزلری آچیق اولدیغندن، حتی آرتندن صاناب وارمق ممکن کورلور ایدی.

حاجتدن باشقه‌ده سویلاشماز، فائده‌سز ومعناسز نرسه‌لرگه کرشماز، تربیه‌گه منافی کلمه‌لرنی اصلا استعمال قیلماز، تبسمدن باشقه کولماز ایدی.

آغلامقی هم کولمکی قبیلندن تاوشسز اولور، کوزلری یاشلانور ایدی. اوغلی ابراهیم، عثمان بن مظعون وفات اولدقلرنده و بر قزینك جان تسلیم ایتدیکنی کوردیکنده، ابن مسعودنك قرآن اوقودیغنی ایشتدیکنده آغلادیغی کورلمشدر. کوب وقت کیچه نمازلری اوقودیغنده آغلار ایدی.

یرده طوروب‌ده منبرگه باصوب‌ده، دوه اوستنده‌ده خطبه اوقور، فقط خطبه اوقودیغنده یوزنده آچیغ علامتلری بیلنور و هر خطبه‌سنده «اما بعد» سوزی ایله مقصودینی سویلرگه کرشور، خطبه‌لرنی حمد ایله باشلار، استغفار ایله تمام قیلور و هر خطبه‌لری خلقنك حاجتلرینه کوره اولور، خطبه وقتنده بعض وقت قولنه طایاق و بعض وقت قلچ طوتار ایدی.

دینی هم اجتماعی مسئله‌لر.

(۱۰نچی عدد «شورا»ده اولان المغربی مقاله‌سی مناسبتی ایله).

ابو حنیفه حضرتلرندن: «سوزمزنك دلیلنی بیلمامش کیمسه‌لر ایچون بزگه منسوب سوزلر ایله عمل ایتمك درست دگلدر» دیه مرویدر. اوشنداق دورت مذهب امامیلرندن: «اذا صح الحدیث فهو مذهبی» (حدیث درست اولسه بزم مذهبمز شولدر) دیه منقولدر. اوشبونك ایچون هر مؤمن متدین قرآن شریف و رسول‌الله دن ثابت حدیثلرگه موافق عمل ایتمك ایله بورچلودر. مشهور مذهبلرنك امامیلری: «ترکت فیکم امرین لن تضلوا ما تمسکتم بهما کتاب الله وسنة رسوله» حدیثنه موافق کتاب و سنت ایله عامل اولدقلرندن هر قایوسینك مذهبلری حقدر، بونده شبهه یوق. اما کتابلرده منقول اولان سوزلرنك حقیقت حالده آنلردن صدوری شبهه‌دن خالی دگل. ایشته اوشبو شبهه‌دن قورتولمق ایچون مذهب امامیرینك سوزلرینك مأخذلرینی بیلمك لازم. قانغی مجتهددن منقول سوز اولسه‌ده اولسون، سوزینك مأخذی کورلوب طورلدیغنده شول سوزنی مذکور امام مذهبی دیه قبول ایدرگه ممکن اولور. عکس حالده مذکور سوزنی، مذهب امامنه نسبت ویرمك جائز ایماز.

مفقود مسئله‌سنده ایسه فقه کتابلری: «بر کیمسه یوغالوب حیات و مماتندن خبر اولمادیغی تقدیرده، ۹۰ یل صوکنده خاتونی، وفات عدتنی اوتکاروب باشقه ایرگه نکاح ایدرگه جائز» دیورلر. اوشبو سوز حقیقت حالده ابو حنیفه مذهبیمیدر؟ هر نه قدر فقه کتابلری اوشبو سوزنی ابو حنیفه‌گه نسبت ویرسه‌لرده واقعده بوسوز مذکور امام مذهبی اولمازغه تیوشلی. دقت ایله تفتیش ایدوچیلرگه بو حال معلوم اولسه کرك.

اوشنداق تحلیل مسئله‌سنده فقه کتابلری: «والنکاح بشرط التحلیل یکره و یحل» دییورلر. رسول اکرمدن: «لعن الله المحلل والمحلل له» حدیثی ثابت اولوب طوردیغنده ابن عمر رضی الله عنهمادن: «کنا نعد هذا سفاحا علی عهد رسول الله صلی الله علیه وسلم» دیه روایت ایدلدیکنده مذکور سوز نیچوک ابو حنیفه حضرتلری مذهبی اولسون؟

ای ملت وای خادم ملتلر! «ولتکن منکم امة یأمرون بالمعروف و ینهون عن المنکر» خطابی هر زمان و هر مکان ایچون عام اولسه کرک. شونک ایچون اوشبو آیت ایله عمل قیلورغه تیوشلی. آیت و حدیثلرگه خلاف اولان روایتلر ایله عمل ایتمکدن مجتهدلر رضا اولمازلر ایسه اول سوزلر نیچوک آنلرنک مذهبلری اولور؟ شونک ایچون بو حاللرنی اصلاح، بر برگزنی اوشبو طوغروده تنبیه قیلوگز! بو مسئله‌لرنی آق وزور یول ایله اصلاح ایدگز! نادانلر و حیله‌چیلردن قورقوب یازمی طوراچقسزمی؟ قرآن کریمده: «یجاهدون فی سبیل الله ولا یخافون لومة لائم» آیتنی کورمادگزمی؟

حیله‌کارلر ایسه ارکان ارسلامدن اولان زکاتنی‌ده حیله‌لر قوروب ویرمازلر و مصرف اولمادقلری حالده باشقه‌لرنک زکاتلرینی آلوب اوز کیسه‌لرینه صالوب طوررلر. بونلرنک بو اشلری هم فقرا حقینه تعدی و ظلم هم ده شریعت مقصدینی استخفافدر. اوشبو حیله‌کارلر نه کبی شهرت صاحبلری اولسه لرده اولسونلر: «وذر الذین اتخذوا دینهم لعبا ولهوا وغرتهم الحیوة الدنیا» تهدیدینه مصداق اولسه‌لر کرک.

«حیلهٔ شرعیه» نه دیمکدر؟ حیله اولان بر شی شرعی اولورمی؟ شرعی اولان بر شی حیله اولورمی؟ «یخادعون الله والذین آمنوا ومایخدعون الا انفسهم وما یشعرون» کیملردر؟

یاری حیله ایله زکاتنی ساقط ایتمک درست اولسون، لکن بونک ایچون اوکازلی بر آدم اولمق نیچون شرط ایدلمشدر؟ بو حیله‌نی بایلرنک اوزلرینه گنه اوگرتسه‌لک بونی اوزلری ده پک یخشی اجرا قیله بیلورلر. یوقسه زکات حیله‌لرینی عملگه قویمق خصائص نبی قبیلندن بعض بر اوکازلی آدملرگه گنه خاص بر شیمیدر؟

آرادن بری چیقوب ده «زکاتلرنی جمعیت خیریه‌لرگه جیوب شریعت مقصودینه موافق اولان روشده محتاجلرغه و الک فائده‌لی یرلرگه صرف قیلدررغه تیوشلی» دییور اولسه اوشبو حیله‌کارلر: «واجب صدقه‌لرده تملیک شرط و فلان» دیه دنیانی یاکغرانه‌لر. حالبوکه جمعیت خیریه طرفندن جیولوب و آنک طرفندن مصرفلرغه تقسیم ایدلمک اصولی بعینه زمان سعادتده اولان اصولغه موافقدر. «ارأیت الذی یکذب بالدین فذلك الذی یدع الیتیم ولا یحض علی طعام المسکین» (۱) قول شریفینک مفادینه کوره جمعیت خیریه‌لر یاصامق وشونلر واسطه‌سیله مسلمانلرنک دینی و اجتماعی حاللرینه اعانت قیلمق لازم بر اش اولسه کرک.

بو سوزلرم خصوصی و هر بر اوکازلی آدملرگه قارشو دگل، فلان و فلانلرنی جرح هم دگل. بلکه عمومی صورتده اوزمنک عصردشلرم اولان قلم اهللرینه «الدین النصیحة» موجبنچه عاجزانه بر نصیحتدر.

حسن بن ملا احمد پوناماریف
«قزیلجار».

«اوفا» ولایتی تاریخی.

(روسچه‌دن ترجمه ایدوچی ع. ف.)

روس مؤرخلری خبرینه کوره بو کونگی اوفا ولایتنده ایسکی وقتلرده ترک قومندن باشقردلر، بلغارلر، اوغر، یوغر (چود) قوملری، بر آزده اسلاولر (۲) طوررلر ایدی. اوفا ولایتی «یوغر

(۱) اوشبو آیت شریفه‌گه متعلق سوزلر «شورا» ده یازلمشدر. عدد ۹ - ۱۰.

(۲) بو سوز یاگلش اولسه کرک چونکه اسلاولر پک صوک کلمشلردر. «شورا».

بری» اسمنی اولان بیوك مملکتنڭ بر الوشی گنه‌در. یوغرلر بر یوزندن یوغالدیلر، منقرض اولدیلر. ایلك وقت یوغرلر پك کوب بر خلق اولوب اورال تاغلرینڭ ایکی طرفنده طوررلر ایدی. اوشبو سببدن اورال تاغلرینی ١٢ نچی ١٣ نچی ١٤ نچی ١٥ نچی عصرلرده ناۋغورد خلقلری «یوغر تاغلری» دیه سویلر اولمشلردر. ١١٨٧ نچی، ١١٩٣ نچی، ١٣٢٣ نچی، ١٣٢٩ نچی، ١٣٦٤ نچی، ١٤٤٦ نچی ییللرده بیوك ناۋغورد خلقلری جانوار تیریلری، مورژ سویاکلری ایله خلقدن یاساق بیغمق نیتی ایله یوغرلرغه هجوم ایتدیلر. لکن بو صوغش یوغرلردن بیگراك ناۋغوردلیلارغه ضررلی اولدی. ناۋغوردلیلر، یوغرلرنی چوقندررغه طریشوب قارادیلر. بو مقصودلری‌ده بولمادی، زحمتلری بوش‌غه کتدی.

ناۋغوردلیلر کوچسزلندیکلری صوڭ ١٤٧١ نچی، ١٤٨٣ نچی، ١٤٨٩ نچی ییللرده مسقوا کنازی اوچونچی ایوان یوغرلر اوستنه عسکر یباروب صوغشدی ویوغرلرنی آلدی، لکن آنلر مسقوا حکومتی آستنه کررگه رضا اولمادقلرندن سیبیرباغه قاچدیلر وسیبیر خلقی ایله قاتشوب، شونده یوغالدیلر.

ناۋغورد کنازلکینڭ «قاما» بیلغه‌سی بویلرنده و حاضرگی مینزله اویازی اولان یرلرده قولونیا (مستملکات) لری وار ایدی. بونلر ناۋغورد قولندن چیقدیلر، بونلر ایسه ایلك وقتده اوزلرینه مستقل پاشاوچی اولان خلینوۋیس یاکه ۋانچانلردن ایدیلر. بو قوملرده یوغالدیلر، یالکز اثرلری اولان «قورغان» لر قالدی. بو قورغانلر «چود قورغانلری» دیه معروفدر. باشقردلر وبویرلرده طوروچی باشقه قوملرڭ حکایتلرنده، ایسکیدن کوچرلوب کلمش خبرلرنده مذکور قورغانلر، اوزلرینڭ کیملر ایدیکلرینی بیلمادیکلری «چود» اسمنده خلقلره منسوب اولدیغی بیلنه‌در.

روسلرنڭ یوغرلر اوستنه اولان هجوملری، بتون اورال بوینه هجوم اولدیغندن یوغرلرنڭ یوغالولرینه سبب اولدیمی، یاکه یوغرلر روسلرنڭ ١٤٨٩ نچی ییلی اولان هجوملرندن ایلك یوغالدیلرمی؟. بو ایسه آچیق صورتده معلوم دگلدر.

بر وقتلر تاتارلر کلوب چیقوب باشقردلرنی قول آستلرینه آلدیلر واوزلرینی آز وقت ایچنده مسلمان ایتدیلر (١).

ریچقوف سوزینه کوره باشقردلر چنگیز خاندن ٤٠٠ ییل مقدم «پچنك» خلقلری ایله صوغشمش ایدیلر.

یوغرلردن یالکز بر آز «قورغان» قالدیغی حالده تاتارلردن پك کوب منقولات وآثار قالمشدر. بو اثرلر «نوغای اثرلری» دیه مشهورلردر. تاتار خانینڭ تاش سرایی ایله بغداد شهرندن کلمش حسین بك قبرنده اولان کاشانه و باشقه‌لر تاتارلر اثرلریدر (٢).

باشقردلر ایلك وقتلرده واق تویاك نوغای کنازلری قول آستونده طوررلر، مذکور کنازلر اول وقتده آلتون اوردا وصوکره‌ده قزان خانلرینه تابع اولمشلر ایدی. فقط «مسقوا کنازی ایوان (٤ نچی ایوان باباسی) قزاننی اوز نفوذینه آلمش، اوزاقلامی قزان خانلغی بتوب بتون قزان روس یری اوله‌چق (٣)» دیه خبر چیقدیغی صوڭ نوغایلر ققفازیه‌غه قاچوب کتدیلر وتاغ خلقلرینه قوشلدیلر.

نوغایلردن قالمش اثرلرنڭ مشهورلری مینزله

---

(١) بو خبر درست اولماسه کرك. باشقردلر اسلام دیننی بلغار ترکلرندن آلمشلردر. تاتارلر کلدیکلری ایله باشقردلرنی مسلمان ایتمك نیچوك صورت طوتارکه کلدیکلری وقت کندیلاری رسما مجوس ایدیلر وبرنچه ییللر مجوسیتده ثابت‌القدم اولوب اخیرنده برلی مسلمانلره مغلوب اوله‌رق اسلام دیننی قبول ایتدیلر. «شورا»

(٢) طوغروسی دیم بوینده اولان سرایلر وایسکی قبرلر شول یرلرده طورمش نوغای کنازلرندن قالمش، اوزلری، ققفاز طرفلرینه کتدیکلرندن صوڭ اسملری اونودلمش وشهرتلری غائب اولمشدر.

(٣) اگرده بو خبرنڭ شول وقت چیقوی درست اولور ایسه تعجبه لایقدر. زیرا بو خبر قزاننی آلوچی ایوان باباسی عصرنده چیقمش اوله‌در. شورا.

اویازنده اولان «اور»لر ایله قبر تاشلریدر. بو قبر تاشلری «بلغار» تاشلری اسمیله یورتیله‌در. «اور» لر ایسه نچه چاقرملرغه تارتلوب باشقردلر هجومینه سد اولسون ایچون یاصالدیغی ظن ایدلنور(۱).

قبر تاشلری جمله‌سندن «زی» ییلغه‌سی بوینك «قزل چاپچاق» آولی یاقیننك لیصی (Лысый) تاغی ایتاگنده کوفی یازوی یازلەش تاشدر. بونده ایسه: «حسن بیلوك حلیم اوغلی، ربیع الاول ۶۲۳ ییل» دیه یازلمشدر. بو ییل میلادی ایله ۱۲۲۶نچی ییلغه مصادف اولوب، بلغار اوستنه برنچی مرتبه اوله‌رق مغوللر (تاتارلر) هجوم قیلدقلری ییلدر.

ایلك وقتده اوفا ولایتنده بویله اثرلر پك کوب اولمشدر. لکن دقت ایله تیکشرلمادیکندن تلف و ضایع اولوب بتمشلر. ۱۸۶۷نچی ییلك «اوفا» شهرنده اسلام قبرلگی اورننده بر قورغان قازلمش ایدی. بونده ایسه اوچ آرشین تیرانلگنده کموش آلقه، قزل تاشلی کموش یوزك، بالا سویاکلری، تابوتنك قالدقلری (تابوت کموش ایله قاپلانوب صوگره‌سندن آلتونلانمش اولدیغی مظنون)، باقر و کموش نرسه‌لر تابولمشدر.

روایتلرگه کوره بو قورغانلر اسلام دینی کرمازدن ایلك تاتار (۲) هم نوغایلر اثرلری ایمش. اوشبو نرسه‌لر ایمپراطوره منسوب آثار قدیمه جمعیتنه یبارلدی ایسه‌ده جمعیت بوندن کوب نرسه آگلی آلمادی. شول سببدن «قورغانلر» حقنده همیشه معلومات آلنمادی.

زلاتاوست اویازی «قوشیلفکه» صوی یاننده «چوقور» تاغنده توگارك روشده بر توبه بر وار. بونك اسمینی «چود توبه‌لگی» دیرلر. ۱۸۶۸ نچی ییلده بوران وقتنده بو توبه‌لك بوزولدی و بونده اوستنه «شریف خوقند» (؟) دیه یازلمش بر نچه باقر آقچه‌لر تابلمشدر.

روایتلره کوره باشقردلرنك مجوسی وقتلرنده بغداد، خوقند و بخارا طرفلرندن بونلره دینگه اونداوچیلر کلور اولمشدر. مذکور «چود توبه‌لگی» ده شوندی دینگه اونداوچیلرنك برینك قبری اولوی احتمالدر. ظنمزه کوره شوندای اویولوب یاصالمش توبه‌لکلر دینگه اونداوچیلر، خان و کنازلر قبرلری اولور. قبرلرنی اورلر ایله آیلاندرمك عادتی اورتا آزیاده بو کونده‌ده واردر.

یوغرلر اوستنه اولان هجوملری اعتبارغه آلنمادیغی صورتده روسلرنك باشقرد یرلرینه کالمکلری ۱۵۰۳نچی ییلده‌در. اوشبو ییل مسقوا کنازی ایوان اوچونچی طرفندن یبارلمش عسکر، آق ایدلگه قدر کلدی. بو وقتلرده روسلر قزان خانلغینه سفر ایده باشلامشلر ایدی.

۱۵۵۳نچی ییلده قزان خانلغی تمام روسیه‌گه کروب بتدی. قزاننك صوڭ خانی اولان یادکار خان مسقواغه یبارلوب چوقندرلدی و سیمون دیه آتالدی. اوشبو کونلردن اعتبارا باشقرد یرلری روسیه یری اوله‌رق صانالادر.

اوفا ولایتینه بوکونگی اوفا، اورنبورغ، پیرمه و سامار گوبیرنالری کره‌در. شول یرده بو کونگه قدر اولان تاریخی مشهور واقعه‌لر ییللر ترتیبی ایله کوسترلور.

۱۵۵۳ ده پك کوب قزان تاتارلری و چیرمشلر اصل وطنلرینی تاشلاب (روسلرنك ظلملرندن قاچوب) اوفا ولایتنه کلدیلر، اورمان آرالرینه یرلشدیلر.

۱۵۵٤ ده مسقوا سر عسکرلرندن آداشوف (چوقنغان تاتار)، فوربسکی و میقواینسکی، تاتارلرنی ییکوب قوغدیلر، چیرمش کنازی یاچمورد ایله بر نچه بیك آدمنی اسیر آلدیلر.

۱۵۵٦ ده آق ایدل، قاما، اق بوینده اولان باشقردلر اوز رضالقلری ایله مسقواغه تابع اولوب، قزانده اولان مسقوا مأمورلرینه جانلك و بال ایله

---

(۱) بو سوزده درست دگللر، اوشبو اورلر حقنده محترم هادی افندی آطلاسوف طرفندن «شورا» ده گوزل بر مقاله یازلمشیدی. درستی ایسه آنك یازدیغیدر. ۲ نچی جلد ٤۳۲ نچی بیتکه مراجعت اولنه‌در. شورا.

(۲) بلغار ترکلری اولسه کرك. زیرا بو وقتلر تاتارلر بو یرلره کلمامشلر ایدی. شورا

یاصاق ویررگه باشلادیلر.

۱۵۵۷ ده ایوان دورتنچی باشقردلرغه یرلرینی قایتاروب ویردی، خواجه‌سز یاتمقده اولان یر و اورمانلر هم باشقردلرغه تابشرلدی.

۱۵۷۳ ده باشقردلر یاصاق تولار ایچون قزان شهرینه واررغه آغرصنوب اوز یرلرینه برشهر صالورغه و دشمانلردن صاقلار ایچون صالدات ببارونی صورادیلر.

۱۵۷۴ ده پادشاهنڭ قوشوی بوینچه عسکر باشلغی ایوان ناغای (۱) اوفا و آق ایدل صولری قوشلدیغی یرده «اوفا» شهرینی صالدی. باشقردلر روایتنه کوره بو شهر اورننده ایلك وقتلرده «طوره تاغ» اسمنده بر شهر اولوب، اوفا کنازلری طورمش. بو کنازلردن بری‌ده قزان خانی طرفندن ایوان اوچونچی یانینه ایلچی اولوب هم وارمشدر. نوغای ایله برگه کلمش بابار بالالری و عسکرلرگه اوفا تیره‌سنده اولان بوش یرلر تاراتوب ویرلدی. اوشبو کوندن باشلاب اوفا ولایتنده روس خلقی یرلشه باشلادی.

۱۵۷۵ ده سیبیر خانی بالالری آبلای ایله توکیل «اوفا» شهرینی بنا ایتدرماز ایچون اوز عسکرلری ایله کلدیلر، اوفا یلغه‌سی یاننده اوفادن اونبش چاقروم یرده اوفا عسکری طرفندن مغلوب اولوب اسیر توشدیلر. بو وقت اوفا عسکری آراسنده باشقرد هم تاتارلرده وار ایدی. باشقردلر سیبیر، قزان، نوغان، اوصا اسمنده ۋولصلرغه بولندی. بو ۋولصلر حاضرده اوفا، اورنبورغ، پیرم و ۋاتقه گوبیرنالریدر.

۱۵۷۶ ده مستقل اولان نوغای کنازلری، «باشقرد یرنده روس قلعه‌لری اولماسون!» دیه پروتیست ایتدیلر.

۱۵۸۴ ده کناز اودویفسکی (تاتار نسلندن) مینزله شهرینی صالدی. قزان، سمبر و غیر یرلردن گوبیرنالردن روسلر تاتار و موردوالر، چیرمیش و واتاقلر هم چواشلر اوفا ولایتنه کوچوب کله باشلادیلر. اوشبو ییلده زاینسکی، تابینسکی صالندیلر. باشقردلر روس باشلقلرندن رضا اولمای بولغانا باشلادیلر.

۱۵۹۸ ده اوفا بابارلری عسکر ایله برابر واروب کوچم خاننی اسیر آلدیلر.

۱۶۱۰ ده روسیه‌ده پادشاه اولمادیغندن اوفا ولایتی مستقل اولدی.

۱۶۱۳ ده اوفانڭ استقلالی بتدی.

۱۶۴۵ ده باشقردلر صوغش چیقاردیلر. روس مأمورلری اختلالنی باصدروب باشقردلرنی جزالادیلر.

۱۶۴۹ ده چیتدن کلمش خلقلر باشقرد یرلرینی آلداب آلورغه باشلاسه‌لرده ایوان غروزنی زاقونینه خلاف اولدیغندن بو حال بترلدی، یرلر باشقردلرغه کیرو قایتارلدی و باشقرد یرینه کوچوب کلمك منع ایدلدی.

۱۶۷۲ — ۱۶۷۳ ده اوفا باشقردلری عصیان چیقاردیلر. مسقوادن کلمش یازیقوف کوچ حال ایله بونی باصدردی.

۱۶۷۶ ده سعید اختلالی باشلانوب بیش ییل دوام ایتدی.

۱۶۷۷ ده باشقردلر «اوفا» شهری اوستنه یورسه‌لرده اونبش چاقروم یر قالدیغنده کیرو قایتوب کتدیلر.

۱۶۸۰ ده باشقرد اختلالی باصدرلوب، بوڭا سبب اولانلرنی جزالادیلر.

۱۷۰۷ ده آلدار ایله کوچوم اختلالی باشلاندی. باشقردلر قزان طرفینه سفر ایتدیلر. بونارنڭ اختلاللرینه سبب سیزگییف اسمنده اولان مأموردن رضا اولمادقلری ایدی. باشقردلرنڭ بر آزی عفو قیلندی و قالانلرینه جزا ویرلدی.

۱۷۳۰ ده ابو الخیر خان روس تبعه‌سی اولور ایچون «اوفا» غه ایلچیلر یباردی.

۱۷۳۱ ده ایمپراطوریتسه آننا بوڭا رضالق ویردی.

۱۷۳۴ ده باشقرد یرینه چیتدن کلمش کیمسه‌لر

(۱) چوقنغان نوغای توره‌سی یاکه شویله بر آدمنڭ نسلندن.

نی « دفتر » اسمنده بر ژورنالغه یازا باشلادیلر. بونڭ ایسه هر کمنڭ اسمی، دینی، نه یرده طودیغی، نه یردن کلمش اولدیغی یازلور ایدی. اوشبو آدملرگه « دفتر » سوزندن بوزولمش اولان « تیپتر » اسمی ویرله باشلادی هم‌ده رسمی تعریفلری‌ده شویله اولدی.

۱۷۳۵ ده اورنبورغ شهری بنا اولندی (اورسکی اولسه کرك). بونڭ سببندن باشقردلر عصیان چیقاردیلر. باشلقلری بهادرشاه و کیلمك آبز ایدی. بو اختلال، سعید اختلالی درجه‌سینه یتدی. فقط بوڭا قاراب اورنبورغ بناسی تاشلانمای همیشه بنا اولندی. باشقردلر « مینزله » نی محاصره ایتسه‌لرده آلا آلمادیلر. روسلر « دیم » صوی یانندہ باشقردلرنی بیکدیلر. رومانسوف ۲۲۰ باشقردنی اسیر آلدی و ۱۰۰ قدر باشقرد آوللرینی یاندرتدی.

۱۷۳۷ ده باشقردلرنی باصار ایچون حکومت، قزانده اولان چیت قوملردن آپالچینیه جبارغه کرشدی.

۱۷۳۸ ده، مقدم ۱۷۳۶ نچی ییل ۷ نچی فیورالده چیقمش اولان: « اختلال چیقاروچی‌باشلقلرنی اولدررگه، باشقه‌لرینی چبرقی و قامچی ایله صوغوب یارار لقلرینی پولقلارگه صالدات ایدوب تاراتورغه، باراماسدایلرینی بالطبق دگزی اسکله‌سینه اشچی ایدوب یبارگه، آزاد ایتماو شرطی ایله خاتون قزلرنی و عموما بالالرینی اولاشوب ویررگه » زاقونی تکرار ایدلدی.

۱۷۴۰ ده اختلال باصدرلدی. ۳۰ بیڭدن آرتق باشقرد تلف ایدلوب، خاتون و بالالری بایارلرغه اولاشلوب ویرلدی.

۱۷۴٤ ده روس عنصرینی کوبایتور ایچون روسلرنی « اورنبورغ » طرفینه کوچررگه کرشدیلر و آنلره کوب ایرکنلکلر ویردیلر. عیبلی کشیلر هم جزا اوله‌رق « اورنبورغ » طرفلرینه یباریله‌لر ایدی.

۱۷۵٤ ده « اورتا آزیاغه قاچوب کتمش باشقردلر اگرده کیرو قایتور اولسه‌لر گناهلری عفو قیلنوب یرلری اوزلرینه ویرله‌در » دیه اعلان ایدلدی.

۱۷۶۲ ده میشارلر یاساقدن عفو قیلنوب قازاقلر روشنده خدمت اهلی اولدیلر. « اوفا » شهرینه نورعلی خان کلوب بر نچه آی طوردی.

۱۷۷۰ ده اورال بوینده باشقرد و قرغیز یرلرنده کوچوب یورمکده اولان قالمقلر اختلال چیقاردیلر، بر نچه مرتبه مغلوب اولدقلری صوڭ قرغیز صحرالری و سیبیریا آرقلی قطای مملکتینه کتدیلر.

۱۷۷۳ ده پوغاچوف اختلالی باشلاندی، بوڭا ایسه باشقردلرده قاتوشدیلر. باشقردلرنڭ باشلقلری شیطان کودی ژولصنده ۲۲ یاشنده اولان صلوات یورایوف ایدی. بو آدمنڭ یکیتلگی و بهادرلغی حقنده باشقردلر آراسنده کوب حکایتلر قالمشدر. پوغاچوف ۱۰ بیڭ عسکری ایله «اوفا» شهرنی محاصره ایتدی. ۲۲ نچی اوکتابرده، ۲۱ نچی نویابرده، ۲۵ نچی ینوارده هجوم ایتدی ایسه‌ده « اوفا » نی آلا آلمادی. ایکنچی ییل ۲۵ نچی مارتده اولان صوغشده قاتیغ صورتده بیڭلدی. اوفالیلر پوغاچوف عسکرینی قوغوب «چیقا» ایله « غوبانوف » اسملی باشلقلرنی اسیر آلدیلر. مای باشنده صلوات ایله پوغاچوف قوشلدیلر. تاتارلر، باشقردلر و باشقه قوملر زاووډ و آوللرنی یاندردیلر. روس عسکری طرفندن پوغاچوف ایله صلوات عسکری بیڭلدی، صلوات جراحتلندی، باشقرد عصیانی باصلدی.

۱۷۷۵ ده چیقا ایله غوبانوفنڭ اوفاده باشلرینی کیسدیلر، تنلرینی اوتغه یاقدیلر. صلواتنی قامچی ایله صوغوب آولدن آولغه کوستروب یورتدیلر و هر آولده ۹۰ قامچی صوغالر ایدی. صلوات همیشه‌ده ایسان قالدی. صوڭره بورنینی کیسوب بالطبق اسکله‌سینه قاتورغه یباردیلر. پوغاچوف واقعه‌سنده آلتمش بیڭ جان تلف اولدی، عادتی آدملرگه ۲۸ میلیون صوملق ضرر اولدی. چوقندرلمش چواشلر چیرکاولرینی، آوللرینی یاندروب پوغاچوف عسکرینه قوشلمشلر ایدی.

۱۷۸۹ ده ٤ نچی دکابرده «اوفا» شهرنده مسلمانلر ایچون «اورنبورغ صوبرانیه‌سی» آچلدی. اوفاشهرنده تیپترلردن آتلی عسکر ترتیب قیلندی. باشقرد

و میشارلر اسوچ محاربه‌سینه واردیلر.

۱۷۹۸ده باشقرد و میشارلردن عسکر یاصالوب کانتونلرغه بولندیلر.

۱۸۰۲ده اوفاشهری گوبیرنا یاصالوب، اورنبورغ شهرنده اولان محکمه‌لر بونده کوچرلدیلر. اورنبورغ یالگز حربی بر قلعه اولوب قالدی.

۱۸۱۲ده باشقرد هم میشارلر ناپالیون صوغشینه واردیلر.

۱۸٦٤ده اوفا گوبیرناسینه پولاق عاصیلری نفی ایدلدیلر.

۱۸٦۵ده اوفا گوبیرناسی تشکیل ایدلدی.

احکام شرعیه مجموعه‌سی.

III

حقوق علمی. فقه و اخلاق. احکام شرعیه مجموعه‌سینی کیملر ترتیب ایتسون؟

حقوق علمی، اخلاق علمندن طوغمشمی؟ یا که اخلاق علمی، حقوق علمندن طوغمشمی؟ بوطوغرو ده عالملرنڭ اختلافلری اولسه‌ده دنیاده معیشت ایتدیکلری و اجتماع اوزرنده یاشادیکلری مدتده هر ایکیسینڭده انسانلر ایچون لازم شیلر ایدیکنده اتفاق قیلمشلردر.

اوزینڭ حقینی و باشقه‌لرنڭ حقلرینی بیلمامش آدم نه قدر گوزل اخلاقلی اولسه‌ده باشقه برینڭ حقینه کرشمك خطالغندن قورتولا آلماز. اخلاقی گوزل اولمامش انسان، بیله طوروب اوز حقندن طشره‌غه چیقمق و باشقه‌لرغه جبر و ظلم ایتمکدن سلامت قالماز. شونڭ ایچون انسانلرنڭ یاشامکلرینه صو ایله هوا نه قدر لازم اولسه اخلاق ایله حقوق علمندن خبردار اولمق هم لازمدر.

اوزینڭ حقی اولمادیغی حالده بر اشگه کرشچی آدم، اوشبو یولده کیسه‌لر طولوسی آلتون صرف ایتسه‌ده بر فائده قازانه آلماز، قولی عرشلرگه یتسه‌ده هر بر کرمش ایشگندن: «حقڭ یوق!» جوابنی آلوب کیرو چیقارغه مجبور اولور، سوزینه بر تینلك بها قویلماز.

اورنینی بیلوب استعمال قیلنمق شرطی ایله: «بو سوزنی سویلرگه یا که بو اشنی قیلورغه حقم وار!»، «بواشنی قیلورغه یا که بو سوزنی سویلرگه حقڭ یوق!» جمله‌لری بتون حیات اجتماعیه حرکتلنمکده اولان محور اعتبار ایدلنور.

بتون دنیا «عدالت» اوستنده طورر، انسانلرنڭ اوز حقلرینی بیلوب شونڭ دائره‌سندن چیقمازسزلق، باشقه‌لرنڭ حقلرینی بیلوب‌ده آنلرغه ضرر ایتمازسزلك «عدالت» اولور.

«علم حقوق» بوکونلرده دارالفنونلر کبی یوقاری مکتبلرده، عقللری کامل اولمش شاگردلرگه تعلیم ایدلنور ایسه‌ده بو درسلر علم حقوقنڭ یوقاری مرتبه‌لریدر. آنڭ ایسه خواه عالم وخواه نادان، خواه صبی و خواه بالغ اولسون هر کیم ایچون ضرور و هرکیم ایچون بیلورگه تیوشلی اولان اساس قاعده‌لری و ایکنچی تعبیر ایله الفبالری‌ده واردر. ایشته بونی بیلورگه هر کیم مجبور اولور و بیلمادیکی ایچون هیچ کیم معذور صایلماز. علم حقوقنڭ بو درجه‌سینی تحصیل قیلور ایچون یوقاری مکتبلر دگل، حتی توبان مکتبلرده شرط دگل بلکه بونڭ مکتبی «دنیا» در. دنیا هم مکتب هم معلم هم کتاب اعتبار ایدلنور.

هر مملکتنڭ زاقونلری «حقوق» نی بیاندن عبارت اولوب حاکملر و محکمه‌لری شول حقوقنی صاقلاب طوروچیلریدر.

بوکونده هر مملکتده اوزلرینه کوره حقوق اولدیغی کبی منقرض اولمش ایسکی دولتلرده هم «حقوق» دستور العمل طوتامشدر. اوشبو قبیلدن مسلمانلرنڭده اوزلرینه کوره «حقوق» علملری وار.

اسلام حقوقی عبادت قسمینی استثنا صوڭنده

«علم فقه» دن عبارتدر. اسلام حقوقینك عالی درجه لرینی اولماسـه‌ده الفباسی اعتبار ایدلمش عمومی قاعده‌لرینی بیلمك هر مسلمان خصوصا کوبمی آزمی مکتب و مدرسه کورمش کیمسه‌لر ایچون لازم ایدیکنده شبهه یوق. مسلمان اولوب‌ده اسلام حقوقینك اسـاسلرینی اولسون بیلمگانلك زور بر کمچیلك اولسه کرك.

بوندن یکرمی بیش یللر مقدم، حساب علمی اك چیتن علملردن صانالوب اك مستثنی شاگردلر گنه بوندن خبردار اولورلر ایدی. صاقاللری بیللرینه یتمش خلفه‌لرنك بر برینه: «ایبده‌ش مین ضرب قاعده‌سینی بیلدم!» دیه سویلاشدیکلری بیك کوب کیمسه‌لرنك خاطرلرنده اولسه کرك. مذکور خلفه‌لرنك مدار افتخارلری اولان کمالات شمدیکی کونده مکتب بالالری ایچون اوینچاق حکمنی آلمشدر. ضرب، تقسیم، جمع و تفریق قاعده‌سینی بیلمامش بالا، بو کونده استعدادسز حساب قیلنور. بونك تعجب ایدلنه‌چك بر شی یوق. تصنیف و تألیف، تعلیم و تدریس اصوللری، کرك دینی وکرك دنیوی امرلرده اولسون هر بری صنایع جمله‌سندندر. اوشبونك ایچون تکامل اصولینه تابع اولوب کوندن کون اصـلاح قیلنورغه و کوندن کون یڭگل یوللر بیلنورگه ممکن. لـکن بزم فقه کتابلرمز بوندن بر قاچ یوز ییللر مقدم یازلدقلرندن، صـوڭ تألیفلرده شونلر طرزنده تألیف قیلندقلرندن اسـتفاده ایتمك آغیردر. اجنبیلر دگل حتی عمرلری بونك ایله کچمش اوز آدملرمزده لازم درجه‌ده حصه آلا آلمازلر.

اگرده فقه کتابلری حـکایت و وعظ کتابلری طرزنده دگل بلـکه اصول و قواعدنی بیان ایتمك روشنده یازلمش اولسه فائده‌سی دخی عام و شـامل اوار ایدی. ایمدی بوکون‌گه قدر اویله صورتده یازلمامش ایسه بوندن صوڭ یازلمقدن مانع بر شی یوقدر. حساب درسلری یڭگللشدیگندن بتون ملت استفاده ایتدیکی کبی فقه هم قواعد کلیه صورتنده یازلسه بوندن هم ملت استفاده ایده‌چکدر. بناءً علیه «احکام شرعیه مجموعه سی» ترتیب قیلورغه یالـگز عائله دعوالرینی مفصل ایتمك نقطه‌سندن دگل بلـکه عموم شاگردلرمزنی اسلام حقوقی واسلام فقهسی ایله آشنا ایتمك نقطه‌سندن‌ده اهمیتلیدر. یوقسه فقه‌کتابلرمز نه قدر معتبر و نه قدر اعتمادلی اولسه‌لرده تألیف روشـلرینك بوکونگی خلقلرنك طبیعتلرینه، حیات اجتماعیه و معیشتلرینه مساعدلی صورتده اولمادیغندندر، بونلردن استفاده ایدوچیلر کوندن کون آزالمقده‌در.

ماده ماده ایدرك احکام شرعیه مجموعه سی توزومك اسـلامده یکی بر اش دگل بلـکه بونك بر مثالی مشهور «نظام الملك» وزیراك ایتمش اولان ملـکشاه عصرنده اولدیغی مرویدر. مذکور ملـکشاه، فقه کتابلرینك مشوش صورتده تألیف ایدلدیکلرینی کوردیکنده صرف اصول و قواعددن عبارت اوله‌رق «المسائل الملـکشاهیة والقواعد الشرعیة» اسملی بر مجله ترتیب ایتدرمشدر. دیمك اسلام دنیاسنده اڭ ایلك مرتبه اوله‌رق زاقون کتابلری ترتیبنده قیلوب فقه کتابی ترتیب قیلدروچیلر ترکلر اولمشدر. شمدی بو واقعه‌گه ۹۰۰ سنه‌لر اوار. لکن بو اثرنك کوبدن یوغالدیغی ظن ایدلنور.

«الجزائر» ده اولان مسلمانلرنك اوشبوکونلرده احکام شرعیه مجموعه‌سی توزودیکلری حقنده بعض خبرلر «کوکب آفریقا» ده کورلدی.

«احکام شرعیه مجموعه سی» نی کیملر ترتیب ایتسون؟

اگرده هر مملـکتده زاقون واوزلرنچه شریعتلر ترتیب قیلورغه مخصوص تعیین ایدلمش هیئت قبیلندن بزم اوز آرامزده شویله شیلر ترتیب قیلور ایچون تعیین ایدلمش بر هیئت اولسه ایدی، مذکور سؤالنی ویررگه حتی حاجت‌ده‌کورلماز ایدی. ایمدی بزارده اویله روشده مخصوص هیئت اولمادیغندن، بر جواب حاضرلرگه احتیاج وار.

«اورسکی» شهرنده امام نور احمد جنابلری «شورا» اداره‌سینه یازمش بر مکتوبنده: «مقبول

اولورلق روشده احکام شرعیه مجموعه‌سی ترتیب ایدرلک مقتدر عالملر بزلر ده اولنور. ترکیا و مصرده معمول مجله‌لرگه عائله احکامنی الحاق ایتمك صورتی ایله‌گنه اولسه ده بر مجموعه ترتیب قیلنور، بویله مجموعه کرك برگنه عدد اولسون و کرك کوب اولسون اورنبورغ دوخاونوی صوبرانیه‌سی طرفندن تعیین ایدلمش برکامیسیه تدقیقه ویرلور، کامیسیه تدقیق ایدوب، اثبات ومحو ایلدکندن صوڭ قبول ایدلنور» دیبور.

اوز اختیارلری ایله یازوچیلر اولنوب طور‌دیغنده هم‌ده بوناڭ اهمیتنی اعتراف ایدوب اورنبورغ صوبرانیه‌سی اوشبو اشنی اوز اوستنه آلدیغنده، مذکور جواب یوقاریده اولان سؤال ایچون طوغری بر جواب حساب ایدلنور. اما مقتدر آدملرمز اوشبو اش‌که مباشرت ایتماسه‌لر یاکه اورنبورغ دوخاونوی صوبرانیه‌سی اوشبو اش‌که اهمیت ویرماسه اول وقت، مذکور جواب ایله قناعت حاصل اولنماز.

اورنبورغ دوخاونوی صوبرانیه سنی تفتیش قیلور ایچون‌گنه سیناتور بیارلمیه‌چکی معلوم ایسه‌ده اوفا و اورنبورغ غوبیرنالرینی عموما اورال و ایدل بویلرنده اولان ولایتلرناڭ محکمه لرینی تفتیش قیلور ایچون خصوصی آدملر بیارلور اولسه اورنبورغ دوخاونوی صوبرانیه‌سی‌ده تفتیش قیلنماقسزین قالماز. هر حالده تجدد و اصلاح دورینه کرمش روسیه ده اورنبورغ صوبرانیه‌سی بر بالگزی طوروب ایسکی حالنده دوام ایتماز، نیچوك اولسه‌ده بر تورلی انتظام و ریفورمه ویرلور. بوناڭ اڭ برنچی مرتبه سی ترکستان اوبلاستنده اولدیغی کبی بر احکام شرعیه مجموعه سی توزوب بتون عائله دعوالری حقنده شونی دستور العمل ایتمکدن عبارت اولسه کرك. ایشته اوشبو وقت، مسلمانلر اوزلری طرفندن ترتیب ایدلمش بر مجموعه‌نی حکومت‌که تقدیم ایتمازلر ایسه بو خدمتنی حکومت اوز اوستنه آلوب ترتیب قیلدررغه ویاکه ایلکدن ترتیب قیلدر‌مش لایحه‌لرندن برینی دستور العمل ایدرگه مجبور

اولور. اوز نوبتلرنده اولان فرصتلرینی اونکاردیکلری صوڭنده مسلمانلرناڭ، حکومت‌که اوپکه قیلورغه حقلری اولمیه‌چغنی سویلرگه حاجت یوق. «یا اوزڭ اشله! یا کشی اشلگان‌گه رضا اول!».

«احکام شرعیه مجموعه‌سی» حقنده اولان بحثمز شمدی اوشبو قدر در.

حفظ صحت

روزه طوته‌قنڭ سلامتلك ایچون فائده‌سی

هر بر دینده اوزینه مخصوص روش ایله روزه اولمقلق وار، اوشبو دینلرگه ایارمش قوملر اوز دینلرینڭ تعلیملرینه موافق قیلوب روزه طوتارلر. دین امرینی برینه کتورمکدن عبارت اولدیغی ایچون اوشبو روزه طوتمق دینی بر عبادتدر. دینی عبادت اولمقدن دنیوی فائده‌دن بوش اولمق لازم دگل. بر نرسه‌نڭ دینی عبادت اولمقی ایله برابر دنیوی فائده‌سی اولمقی‌ده ممکن.

انگلیز دوقتورلرندن «سانکلار» اسمنده بر کیمسه روزه‌نڭ حفظ صحت ایچون فائده‌سی کوب ایدیکنی و بونی اثبات قیلمق حقنده اولان دلیللری عربی، ترکی، روس جریده‌لرده باصلوب تارالدی.

بو یرده مذکور دوقتور سوزلرینڭ خلاصه‌سینی سویلامکنی موافق کوردك. «سانکلار» دیبور:

«معده خسته‌لگی ایله مبتلا اولدم. حتی آش قازانم سوتنی‌ده قاینانا آلماز درجه‌گه ایرشدی. چایدن، آرافیدن، تما کودن طییلوب قارادم ایسه‌ده امید ایتدیکم فائده کورلمادی، اشم کوندن کون ناچارلاندی. بوندن صوڭ آشاودن صاقلانورغه وروزه طوتارغه کرشدم، ایشته خسته‌لگم ایچون بردن بر دوا اوشبو اولدی. بونی شمدی اون ییل اولدی پك کوب ایرلرده و خاتونلرده تجربه قیلوب قارادم، هر

بری مقصودچه اولدی. حالسزلنمش، افراط درجه‌ده
سیمرمش و یاکه آریقلامش آدملر ایچون هر بر
دواگه کوره روزه طوتمق فائده‌لیدر».

اوشبو دوقتور سوزینه کوره انسانلر، اوزلرینڭ
بدنلری ایچون کرك قدردن آرتق آشامق ایله مبتلالردر.
حاجت قدرنی‌گنه قایناتورغه آش قازانینڭ کوچی
یتسه‌ده، آرتق اولدیغنده کوچی یتماز. قایناماقسزین
قالمش نرسه‌لر برگه اوقماشورلر و شونلرده بر آغو
پیدا اولور. ایشته اوشبو آغو تأثیری ایله بدن،
کوندن کون ضعیفلانر یا که عکس‌العمل قبیلندن
کوندن‌کون‌شششنور وسیمرر. اگرده یا کی لقمه‌لرنی
قایناتمق خدمتندن‌بوشانر اولسه آش قازانی اولگیدن
جیولوب و اوقماشوب طورمقده اولان نرسه‌لرنی واقلامق
و قایناتوب اوزینڭ تیوشلی اورنلرینه اوزاتمق ایله
مشغول اولور. اوشبونڭ ایچون روزه طوتمق آش
قازاننده اوقماشوب قالمقده اولان آغولی نرسه‌لردن
صافلامقدن و تننی پاکلامکدن عبارتدر.

روزه طوتمق، باشده‌بر قدر حالسزلك‌و کوکلسزلك
کتورسه‌ده، بو حال صوکره‌دن بتار. روزه ٤٠ کون قدر
طوتلسه دخی فائده‌لی اولور. ٦٠-٧٠ کون طوتو چیلرده
کورلدی. روزه طوتمق سببندن هظمسزلق، آش
قازانینڭ اشسزلگی، باش آغرلقری بتار، تن‌گه
کوچ و بیت‌که مانورلق کرر.

جیولشوب آشادقلری وقتده خصوصاالطبقه و غیبت
سویلاشدیکلرنده آدملر، اولچاوسز روشده آشارلر.
یغمورنڭ آرتغی آشلقلر ایچون ضررلی اولدیغی کبی
آشلرنڭ هم کرك قدردن آرتغی تن ایچون ضررلی
اولسه عجب دگل. شونڭ ایچون طویغانچی آشامازغه
و نفسنڭ مرادی قایتمازدن ایلك، آشامقدن طوقتارغه
تیوشلی. قستاشوب آشامق حیوانلقدر. اوشبوکا کوره
روزه‌نڭ دنیوی فائده‌سینی کورمك ایچون سحر و افطار
وقتلرنده‌ده عادتدن آرتق آشامازغه تیوشلی اولور.
لکن هر نرسه‌ده استثنا اولدیغی کبی آچ طورمقنڭ
فائده‌لی اولمقی ایچون بعض بر شرطلر اولسه عجب دگلدر.

میسیونیرلر جمعیتلری

١٧

بز هم میسیونیرلر.

میسیونیر سوزینڭ روسچه‌ده استعمال ایدیله
طورغان معناسینی تاتارچه ایتوب ایتسه‌ك: «خر-
یستیان بولمغان خلقلرنی خریستیانلقغه ئیلاندیروچی»
دیبوب معنی ویررگه طوغری کیله. روسچه میسیونیر
سوزی فرانسوزچه «Mission» سوزندن آلونغان. آنڭ
بر معنی‌سی. «خریستیانلقغه ئیلاندیروچی جمعیت»
دیمکدر. میسیونیرلرنی، خریستیان بولمغان خلقلرنی
چوقوندیررغه طرشوچی کشیلر دیبوب آیتورگه
طوغری کیله. خریستیان بولمغانلرنی خریستیان
ایتمك نیتی ایله تأسیس ایدلگان کاتولیك میسیونیر
جمعیتلری ١٥ نچی حتی ١٣ نچی عصرلردن بیرلی
هند و چین مملکتلرینه باروب آنده‌غی خلقلرنی
خریستیانلقغه ئیلاندیره باشلاغانلر. بو جمعیتلر
طرفندن هند، چین، هند چینی مملکتلرنده چوقو-
ندیرلغان خلقلر یوز مڭلبگنه توگل، نیچه میلیونلر
ایله صانالمقده‌در. لکن شونیده ایتوب کیتارگه
کیرك بو میسیونیر جمعیتلری یوزه‌ر مڭلب کشیلرنی
خریستیان ایدرگه موفق بولسه‌لرده بو حقده آنلرنڭ
کورستکان اجتهادلری چیکسز، صرف ایتکان آقچه
لری میلیونلابدر. چاقرلماغان بو قوناقلر، توگل
خلقی مجوس بولغان مملکتلرده‌گنه، حتی سوریه،
ایران، مصر، تورکیه کبك مسلمان مملکتلرده هم
خریستیانلقغه‌دعوت ایتکانلر وایته‌لر. عیسی علیه السلام
اوزی بیك مرحمتلی اولوب «ئوترمه‌گز! دشمانگزنی
یارانگز» دیبوب اوزینڭ امتینی هر وقت وعظلا-
سه‌ده، شفقتلی عیسی نڭ دیننی طاراتوچی دعواسنده
بولغان میسیونیرلر آراسنده آنڭ تعلیماتینه بتونلای
کیری اولارق یورگان میسیونیرلر بورونغیده بولغان

کبك حاضرنده هم بیك کوبدر. یات خلقلرنی چوقو- ندیرمق اویی ایله تشکیل ایدلگان میسیونیر جمعیتلری بزنڭ روسیه‌ده هم کوبدن بیرلی بار.

مسلمانلر آراسنده‌ده خریستیانلق طاراتمق نیتی ایله قزان، قافقاز، آلتای، قرغیز یرلرنده هم شول اسملرده جمعیتلر تأسیس ایدلگان. لکن میسیونیرلر دینسز (مجوس)لر آراسنده بایتاق‌غنه کشینی خریستیان ایته آلسه‌لرده مسلمانلردن بیك آزغنه کشینی چوقوندیره آلار. مثلا آلتای میسیونیر جمعیتی طرفندن ۹۳ نچی یلده ۳۵۲ کشی خریستیان ایدلگان. شونلر آراسنده چوقوندیرلغان مسلمان سیکزگنه. ۱۹۰۷ نچی یلده ۱٦٤ کشی خریستیان ایدلگان، آراسنده مسلمان اوچکنه. شولوق جمعیت ۱۹۰٦ نچی یلده بر کشینی بولسون چوقوندیره آلماغان. قرغیز میسیونیر جمعیتی‌نڭ خدمتی تاغیده ناچاررق. اول ۱۹۰٦ نچی یلده ۱۹ کشینی خریستیان ایتدیکی حالده ۱۹۰۷ نچی یلده آنچق ایکی کشینی‌گنه خریستیان ایته آلغان (اول ایکی‌نڭ برسی مسلمان) جمعیت‌نڭ بریلده ۱٤مڭ صوم چاماسنده‌غی راصخود ینی کوز آلدینه کیتورسه‌ك تیگی چوقونچقلرنڭ هر بری ۷ شرمڭ صومغه توشکان بولا. دیمککه چپ چی، دین بیلماز بر قرغیز، میسیونیر جمعیتنه ۷مڭ صومغه توشکان.. مونه شوشی آطنه‌لرده ایرکوتسکی‌ده میسیونیرلر جمعیتی آچالدی. شول جمعیت «ریچ» غزته‌سی ۲۰۰ نچی عددنده یازغان برمقاله- سینڭ آزاغنده میسیونیرلرنی ایرنچکلر، نادانلر دییوب یامانلی، لکن مین اول حقده «ریچ» غزته سینه قوشولاسم کیلمی. روس میسیونیرلرینی خورلامایبنچه بالعکس آنلرنی ماقتیسم کیله. روس میسیونیرلری اوزلری بیك قزق بولغانغه اوخشاشلی مینم‌ده آنلرنی ماقتاوم بیك قزقلی بولاچق. مین آنلرنی مسلمانلرنی چوقو- ندیرغه طرشقانلقلری اوچون ماقتی آلماسه‌مده- یوقلاغان غافل تاتارلرنی اویغاتورغه بیك ظور یاردملری بولغانلقنی آڭلاب آنلرغه غفلت دیگزینه چومغان مسلمانلرنی اویغاتوچیلر دیو قاراب ماقتی آلام.

بیك بیلگولیدرکه: اورطه روسیه مسلمانلرینه ملیت حسی، دین غیرتی کرتوچیلر هیچ شبهه‌سز میسیونیرلردر. میسیونیر کتابلرن اوقودن حاصل بولغان حمیت دینیه‌نی هیچ بر ایشان کتابندن اوقوب آلونمادیغی هر برمزگه معلوم مسئله‌در. مینم فکرمچه ملیت حسی، دین غیرتی کرتو حقنده ایلمینسکی‌نڭ مشهور پوپیدانوسفقه یازغان مکتوبلری امام ربانی مکتوباتندن قات قات آرتقدر.

مشهور، سینود میسیونیری، واستورغوف طرفندن ماسقوده "Вѣрность" آدلی ژورنال نشر ایدیله. اول ژورنالده مسلمانلر حقنده هم بایتاق‌غنه نرسه‌لر یازیله‌در، خصوصیله واستورغوف، میدویدوسکی‌لر طرفندن یازلغان مقاله‌لر کوبسنچه یات خلقلرغه عائد بولا. مونه شول ژورنالنی اوقودن حاصل بولغان اویغانونی، توگل دین ومعیشت کبك علوم ومعارفکه قارشیلغی سببلی دین صاقلاوده اهمیتی بولمغان ژورناللر، حتی صرف دینی بولغان ژورناللرده ویره آلماسلر، اش مین تلاگانچه بولسه ایدی تاتار ملالرینی‌ده چن دینلی وحقیقی ملتچی بولدیرور اوچون «ویرنوست» ژورنالینی اوقوتوب عبرت آلدیرر ایدم.

آڭلانادرکه: میسیونیرلر بر یاقدن قاراغانده مسلمانلر اوچون ضررلی کورنسه‌لرده چنلاب قارا- غانده اویله ایماسدر. تاتارلرده ملت محبتی نغراق آرتسون، اتفاق اتحادلر شبره‌ك طامور جایسون اوچون مطلق میسیونیرلر لازمدر. آنلر طرفندن چوقوندیرلغان کشیلر، دین وشریعتدن خبرسز چپ چی نادانلر بولغانلقلری سببلی، اسلام اوچون آنلرنڭ اهمیتی یوقدر. اسلامنڭ چوروك اعضالری کیسلوب آلنو ضررینه نسبت ایله ایکونچی طرفدن اسلام ومسلمانلرغه کیلگان متانت وغیرت قیاس ایدلماس درجه‌ده آرتق وشونڭ ایله برابر غایت فائده‌لیدر. مونه شونڭ اوچون بز میسیونیرلرنی ماقتارغه، آنلرغه غافل مسلمان کتووینی «حی علی الفلاح!» ندا سینه اوخشاشلی قورقونچلی طاوش ایله اویغاتو-

چیلر دییوب قارارغه مجبورلرمز.

هادی آطلاسف.

«شورا»: ـ هادی افندی آطلاسوفنڭ اوشبو مقالەسی حقنده اوز فکرمزنی بیان قیلورمز.

روسیه‌ده مسلمان مسئلەسی.

(غ. آلیسف‌نڭ «روسسقایا میصل» ژورنالنده باصلغان مقالەسندن)

VII

۱۹۰۵ نچی یلده، اول وقتغه قدر آچیق آڭلاشیلوب بتمەگان و میدان‌غه چغارلمی طورغان بر طاقم افکار و مطلبلر بردنبر میدان‌غه قویلوب، معین بر شکل آلغان وقتده مسلمانلرنڭ ملی حرکتلری‌ده آچق و معلوم بر شکل‌گه کردی.

حریت دینیه مانیفیستلری چغو مسلمانلرغه زور امیدلر بیردی. دین حقنده بر طاقم جیکللکلر صوراب و باخصوص اوزلرینڭ ادارۂ روحانیەلرن اصلاح قیلورغه طلب ایدوب مسلمانلر، حریت دینیه حقنده حکومت طرفندن توزولگان کامیسیه‌گه ئللەنی قدر عریضەلر بیردیلر. مسکاوده بولغان زیمستوا اسییزدلرینه‌ده قاتناشورغه باشلادیلر. مونده مسلمانلر وکیلی صفتیله باکولی آدۋافات طوپچیباشف حاضر بولوندی. قرغزلر یارمینکەلرده جییلوب اوز احتیاجلری حقنده کیڭاشلر ایتارگه باشلادیلر. یر مسئلەسینڭ اصلاح ایتلوون، کیڭ حقوقلی محلی اداره بیریلوون، استیپ گنیرال گوبرناطورلغی‌نڭ هم اورەدنیك و اویازنی ناچالنیك مأموریتلرینڭ بتریلوون طلب ایدوب حکومتکه عریضەلر یباردیلر. ققفاز، قریم و قزانده مسلمان اشچیلری و مسلمان یاشلری آرەسنده صول مسلکلی تورلی فرقەلر ظاهر بولدی. مسلمان یاشلری اوزلرینڭ روس ایبدەشلرندن کورماکچی بیك کیسەك صوالاشوب کیتسەلر ده، الوکدنرەك خدمت ایدوب کیلگان مسلمان ضیالیلری و جماعت خادملری معتدل بر مسلك طوتوب احتیاط برلن حرکت ایتەلر، باصقان یرلرن بیك قاراب آتلیلر و اوزلرینڭ کوب یللردن بیرلی اجتهاد ایدوب کیلمکده اولدقلری ملی مطلبلرینی کیڭایتو و تأمین ایتو ایچون حریتدن و یڭی حاصل بولغان اوزگاریشلردن دخی یاخشیراق استفاده ایتارگه طریشەلر ایدی.

۱۹۰۵ ده نیژنی‌ده، اوقا نهری اوستنده، «گوستاۋاستروۋه» پاراخودنده برنچی مسلمان اسییزدی بولدی. بو اسییزدده مسلمانلرنڭ احتیاج و مطالبلری مذاکره ایتلدی هم عمومی بر مسلمان پارتیەسی تشکیل ایتارگه قرار بیرلدی. ایکنچی مسلمان اسییزدی ۱۹۰۶ ده پتربورغده بولدی. بو اسییزدگه گرچه اولدن رخصت آلنغان بولسەده وقتی یتکاچ گنه بر مشکل‌لك چقدی. شول سببلی اسییزد بر نیچه قسمگه آیریلوب، پروغرامنڭ آیروم آیروم مادەلرن محاکمه ایتدیلر. بونلر اوزلرینڭ محاکمه و بیانلرن مخصوص بر کامیتیتکه طابشردیلر. صوڭره شول اسییزدگه بارغان وکیللرنڭ بارسی‌ده بر مسافرخانەگه ضیافتکه جیولدیلرده شول محاکمه و بیانلرنی قاراب عمومی بر قرار بیردیلر. هم شول ضیافتده ادارۂ مرکزیه اعضالری صایلادیلر.

بو اسییزد طرفندن قبول ایتلگان مسلمان پارتیەسینڭ پروغرامی عمومیتله قادیت پارتیەسینڭ پروغرامینه بیك یقین ایدی، همده قادیت پارتیەسینڭ ایکنچی اسییزدلرینه مسلمانلر طرفندن وکیللرده یبارلدی. آقچورین افندی بر آز وقتلر قادیت پارتیەسینڭ ادارۂ مرکزیەسنده مسلمان پارتیەسینڭ وکیللگی وظیفەسینی ایفا ایتدی.

بو ایکنچی مسلمان اسییزدی، اوزلری مسلمان پارتیەسینڭ شعبەسنی آچوب اولگوره آلمغان مسلمانلرغه شول یردەگی قادیتلر ایله برگه حرکت ایتارگه توصیه ایتدی.

برنچی دولت دوماسنده مسلمانلر اوزلرندن

٢٤ دیپوتات صایلادیلر. گرچه بونلرنڭ بارسی ٣٦ بولورغه تیوش ایدی ایسه‌ده قالغانلری دوما طارالغانچه کیلوب اولگوره آلمادیلر.

بو مسلمان دیپوتاتلری دولت دوماسنده اوزلرینه مخصوص مسلمان فراقسیه‌سی تشکیل ایتدیلر. فراقسیه‌نڭ رئیسی، مسلمان اسیزدلرنده رئیسلك ایتوچی باکولی علی مردان بك طوپچیباشف ایدی.

دوماده‌غی بو مسلمان دیپوتاتلر قفقاس، قریم، قزان، اورالسکی و قرغز مسلمانلرینڭ وکیللری اولوب، قرغز وکیللرندن بعضیلری دوماغه کیلوب اولگوره آلدیلر و بعض، برلری دوما قوولغان کوننی پتربورغه کیلوب دومانڭ اچینه کره‌ده آلمی قالدیلر. اورته آزیادن صایلانغان مسلمان وکیللرینڭ برسیده کیلوب اولگوره آلمادیلر.

مسلمان فراقسیه سینڭ اعضالری آره‌سنده آدۋاقاتلر، محررلر، ملالر، سوداگرلر، سابق آفیتسرلر (مثلا: صرتلانف و خان أریۋانسکی)، پریدۋادیتل دۋوره‌نستوا(تفکیلوف)، آلتون معدنلری صاحبی، بر نیچه معلملر و بر کرستیان بار ایدی.

اوزی‌نڭ دوامی اثناسنده بو فراقسیه بتون روسیه مسلمانلرینڭ حرکتنه مرکز بولدی. فراقسیه نڭ مطلب و پلانلری زور بولاچق ایدی. لکن اول اوزینڭ پلانلرن قوروب، اشکه باشلاغانچه دوما طاراوب کیتدی.

مثلا: فراقسیه اعضالری پتربورغده بولغان مسلمانلر ایله خصوصی مصاحبت وکیگاشلر ایته‌چکلر، فراقسیه اعضالری مسلمانلی یرلرگه اوزلری باروب، تورلی یرلرگه یوروب خلقنی دوما احوالی ایله طانشدره‌چقلر، مسلمان فراقسیه‌سینڭ اشله‌گان اشلری حقنده تاتار تلنده آچونلر باصوب طارأته‌چقلر، پتربورغده مسلمان غزته‌سی چغاره‌چقلر. اسیزدلر یاصایه‌چقلر ایدی.

فراقسیه مسلمانلرغه ایتلگان نظامسزلقلر حقنده زاپروسلر توزودی. قریم‌ده‌غی مسلمان وقفلری حقنده مذاکره‌لر ایتدی. قفقازده اینغوشلر و چچنلرنڭ استراژنیقلقغه یازیلولرینه مانع بولور ایچون شول یرنڭ معتبر کشیلرینه مراجعت ایتدی. قزانده بولووی کوتولگان پاغروم‌غه قارشو طورر ایچون شونده‌غی معتبر و نفوذلی کشیلرنڭ اجتهاد قیلولرن اوتندی.

مسلمان فراقسیه‌سینڭ اعضالری دوما کامیسیه لرینه دوام ایتدیلر و بعضیلری آفطونومیستلر وقادیتلر فراقسیه‌سینڭ مجلسلرینه یوردیلر. بو برنچی دوماده مسلمان دیپوتاتلردن یدی کشی دومانڭ عمومی مجلسنده نطق ایراد ایتدیلر. صرتلانف باشقرد یرلرینڭ آلنووی حقنده، اورنبورغ گوبرناسندن ملا متینوف اسلام روحانیلرینڭ روسیه‌ده‌گی باشقه ملت روحانیلری ایله بر تیگز حقوقلی بولولری تیوشلگی حقنده، اختموف مسلمان خاتونلرینه تیگز حقوق بیرونڭ لزومی حقنده، زیادخانوف قفقازیه‌ده‌غی مسلمان - ارمنی صوغشی حقنده، بیرمجانف قرغز یرلری حقنده سویله‌دیلر.

دوما طارالغاچ فراقسیه اعضالرندن طوقزیسی ۋیبورغ خطابنامه سینه قول قویدیلر. مسلمان خلقی نڭ امید ایتکان اشلرینی اساسلی صورتده بر یولغه قویا آلماینچه فراقسیه طارالدی. لکن روسیه مسلمانلرینڭ اتحاد و اتفاق فکری معین بر شکلگه کردی و بیك ترقی ایته طورغان روشده اورنلاشوب قالدی.

اوچونچی مسلمان اسیزدی حکومت طرفندن رخصت ایتلوب ١٩٠٦ نچی سنه ١٦ نچی آوغوستده نیژنی‌ده بولدی. بو اسیزدنڭ الڭ باش مقصودی، مسلمان پارتیه‌سینڭ پروغرامینی قاراب تمامیله قبول ایتمك ایدی. و اشله‌گان اشینڭ الڭ برنچیسیده دولت دوماسنی تیزره‌ك یگبدن جیونڭ لزومی حقنده اسیزدنڭ قرارن بیان ایتوب داخلیه مینیسترینه تلیغرام بیرودن عبارت بولدی.

عمومی مسلمان پارتیه‌سی یاصاو حقنده بو اسیزدده اختلاف چقدی. «طاڭچیلر» دیب آتالغان قزان سوسیالیستلری عمومی مسلمان اتفاقی یاصاوغه قارشو کیلدیلر. چونکه مسلمانلرنڭ بای، یارلی و اشچیلرینڭ بارسینگده بر پارتیه‌گه جییلولری نیچك ممکن بولسون،

دیدیلر. اسکیدن بیرلی ملت خادمی بولوب کیلگان قریملی اسماعیل بك غصپرینسکی هم روسیه‌ده عمومی مسلمان پارتیه‌سن یاصاوغه کونه‌دی. اول ایسه موندی بر اشنی چیت مملکتلرده‌گی دینداشلرمزگه کیکاش ایتماینچه یاصارغه حقمز یوق، دیدی. لکن اسیزدده بولغان کشیلر بیك زور بر اکثریت ایله روسیه‌ده عمومی بر «مسلمان اتفاقی» یاصارغه قرار بیردیلر وپتربورغ اسیزدنڭ یاصالوب، مسلمان فراقسیه‌سی هم اسیزدنڭ رئیسی طوپچیباشف طرفندن تقدیم ایتلگان پروغرامنی قبول ایتدیلر، ۱۵ کشیدن عبارت ادارهٔ مرکزیه ودائما پتربورغده طورر ایچون اوچ کشیلك بر «بیورو» صایلادیلر.

بو اسیزدنڭ باشلیچه اوشبو نرسه‌لرگه قرار بیردی: ۱) مسلمان ابتدائی مکتبلرن اصلاح ایتارگه و آنلرنی روحانیلر قولندن آلوب خلق وجماعت قاراوینه طابشررغه، ۲) مسلمانلرنڭ ادارهٔ روحانیه‌لرن اصلاح ایتارگه.

روسیه مسلمانلرینڭ اتحاد واتفاق حرکتلرینڭ تاریخنده اوشبو نیژنی اسیزدی حاضرگه الڭ صوڭغی یاقطی بر نقطه بولوب طورادر.

برنچی دوماده مسلمان فراقسیه‌سینڭ طوتقان مسلکی، مسلمانلرنڭ قادیتلر ایله برگه حرکتی و نیژنی اسیزدی‌نڭ بیك آچق وترقیپرورانه بولغان قرارلری مسلمانلرنڭ حکومت قاشنده اسکیدن بیرلی صداقت واطاعتلی‌الك ایله قازانوب کیلگان شهرتلرن تمامیله بوزدی. شونڭ ایچون حکومت بو پارتیه‌نی قانونلاشدرمادی، کوب یرلرده مسلمان غزته‌لرن یابدردی، عمومی اشلر آرتندن یوروچیلرن تعقیب ایته باشلادی. سیاسی حیات مسلمانلر ایچونده روسیه‌نڭ باشقه ملتلرینکی شیکللوك مشکل‌لشدی.

ایکنچی دوماده مسلمانلردن ۳۱ دیپوتات صایلاندی. شونلر آره‌سنده زاکاسپی اوبلاستی هم ترکستان مسلمانلرینڭده وکیللری بار، لکن بودوماده مسلمان فراقسیه‌سی برنچی دوماغه قاراغانده بایتاق ضعیف ایدی. اورته آزیادن کیلگان دیپوتاتلرنڭ بعضیلری بتونلای روسچه بلمیلر وباشده ملا آطلاسوف اولدیغی حالده بعض برلری مسلمان فراقسیه‌سندن آیریلوب، اوزلرینه مسلمان ترودا‌ویك فرقه‌سی یاصادیلر و روس ترودا‌ویکلری ایله برگه حرکت ایتدیلر.

ایکنچی دوما طاراتلغاچ ۳نچی اییون نظامی ایله مسلمان دیپوتاتلرینڭ صانلری بیك کوب کیمودی. ترکستان و قرغز مسلمانلری اوزلرندن وکیل یبارو حقندن بتونلای محروم ایتلدیلر. مسلمانلی گوبرنالرده مسلمانلرنڭ صایلانو حقوقلری کیموتلدی. شولای ایتوب اوچنچی دوماغه باری اون مسلمان دیپوتاتنی صایلاناآلدی. بونلردن قریملی مفتی‌زاده اوکتابریست و قفقازلی حیدرف سوسیال دیموقرات در. قالغانلری بر گروه بولوب، باشده‌راق کوبسنچه قادیتلر ایله برگه طاوش بیردیلر. ایکنچی سیسیه‌ده اوکتابریستلر ایله طاوش بیررگه باشلادیلر.

پارلامینت خدمتلرینه یاراو یاغندن قاراغانده بو اوچونچی دوماده‌غی مسلمان گروهسی‌نڭ اقتداری آزدر. بونلردن بر نتیجه‌سینڭ گنه معلوم بر فکر و مسلکلری باردر. شونڭ ایچونده حاضرنده روسیه مسلمانلرینڭ عمومیتله نی فکرده و نی مسلکده اولدقلرینی بو دیپوتاتلرینه قاراب حکم ایتمك طوغری بولوب یتماس‌در.

دومانڭ طشنده‌ده «مسلمان اتفاقی»نڭ حرکتی بتدی. روسیه‌نڭ باشقه غراژدانلری شیکلی، مسلمانلرده صوڭغی یللرنڭ بیرگان تجربه‌لرندن عبرت آلوب طاوشسز طنسزغنه فکرلرن اشله‌تورگه محکوم ایدلمشلردر.

مترجمی ف. ك.

عبرتلی سوزلر:

هیچ بر اش اجتهادسز اولماز، عقلسز اجتهاددن معنا چیقماز.

بتون عادتی شلته‌لمکدن عبارت اولان کوسه یاننده دوست قالماز.

بایلق سومك، عمرلك فقیرلکدر.

تربیه و تعلیم

١٩٠٩ نچی یل بزم «سمارا» مکتبلرنده تعلیم ایله مشغول ذاتلر اوز آرا سویلاشوب ابتدائی مکتبلر مزنك اوشبو قدر معلومات ویررلك درجه‌ده اولمقی لازم دیب قرار ویردیلر. بونی انتقاد ایتدرمك مقصدی ایله محترم «شورا» اوقوچیلرینه تقدیم ایتمکنی موافق کوره‌مز. قرارده اوشبو مقدمه اساس توتلمشدر.

مقدمه ـ ابتدائی اسلام مکتبلرنك اوقوب چققان بالالر اوز تللرنده یازلغان رساله وغزته‌لرنی، باصمه ویازمه لرنی، شعرلر و نثرلرنی اشارت خطیه‌لرینی بخشی رعایت ایدوب معناسینی آکلاب تیز، آچیق ودرست اوقورلق اولسون. اوزلکندن مطالعه‌گه اوگرانوب فائده‌لی رساله وکتابلرنی اوقوب معلوماتینی آرتدررغه عادتلانگان اولسون. هر تورلی مکتوبلارنی کیلشدروب گوزل رسم خط ایله یازارلق اولسون. اسلام اعتقادینی بخشی بلوب لازم عبادتلرنی قیله بلسون. تجویدلاب بخشی مقام ایله قرآن اوقی بلگان اوستینه دخی اورننده تیوشلی دعالرینی قیلودن آبدراماسون.

اسلامنك باش حکم‌لرینی وآدابلرینی بلسون. اسلامنك تاریخ انتشارندن هم ترقی وقتلرندن خبر آلوب حس ملی ایله حسلانوب ترقی‌گه میل ایدوب چقسون. حساب، جغرافیه وحفظ صحتدن معلومات آلوب دنیا معیشتینه حاضرلنگان اولسون. اوقوبولنك دوام ایتکان تقدیرده اوقیله‌چق فنلرنك وارلقندن وکو بلکندن خبردار اولسون. روسچه‌سی، آز اولسه‌ده اولسون.

نچه یل تحصیل ایله اوشبو روشده چقمق ممکن اولسه ابتدائی مکتبلرده شول قدر یل تحصیل ایدلمك لازمدر.

قرارلر ـ ابتدائی مکتب دورت صنف اولور. برنچی صنفلرده هفته‌ده یکرمی ساعت درس اوقورلر. ایکنچی اوچونچی صنفلرده هفته‌ده یکرمی دورت ساعت (هر کون ٤ ساعت) ودورتنچی صنفلرده هفته‌ده یکرمی آلطی ساعت (هرکون ٤ ساعت ٢٠ مینوت) درس اوقورلر. اوقو مدتی یلده آلطی آیدن کیم اولماز.

ابتدائی مکتبلرده استعمال قیلنه طورغان کتابلر ایکی تورلی اولوب بری درس ایچون ایکنچیسی مطالعه ایچون اولورغه تیوش. درس ایچون اولغان کتابلرده اپك ضرور قاعده‌لر ومسئله لرگنه اولوب بر نرسه تکرار یازلماسقه تیوش. ایر بالالر ایچون اولغان درس کتابلرندن قزلرغه متعلق اولغان حکملر چغاریلوب مطالعه قسمینه کرتلورگه تیوش. درس کتابلری آنا تلنده اولوب تدریجاً ادبیلشدریلور.

دورت یل ایچنده مکتبده اوشبو فنلر اوشبو قدر اوقیلورغه تیوش:

١) قرائت ترکیه. اخلاقغه، هنر وفن‌گه خصوصا طبیعیاتغه دائر معلومات اوقولور. شفقت مرحمت رعایت حقوق کبی کورکام صفتلرنی عطالتنك ضررلرینی آچق کورساتیلور. اوقوده قرائت قاعده‌لری رعایه ایدلسون. باصمه ویازمه‌لرنی، نثر وشعرلرنی آچیق و درست اوقورلق هم آکلارلق اولسون. اشارت خطیه‌لرنی رعایه قیلسون.

٢) حسن خط. دفتر وقلملرنی بخشی طوتوب حرفلرنی و رقملرنی کورکام روشده یازا بلسون. رسم خطلر آراسنده بزنك اوچون معقول اولغانی خط نسخ در. حسن خط که کلیتکا گه (مربع‌گه) یازدرمق ایله باشلانور.

٣) از بر یازوده قواعد کتابتنی رعایه ایدوب یازا بلسون. مگر یازدراچق نرسه‌نی معلم الکان شاگردلرنك اوزلرندن بر فات اوقوتوب قارامق یا که اوزی اوقوب چقمق صوکره یازارغه قوشمق لازمدر.

تنبیه: از بر یازی مجموع دورت صنفده ٢٢٨ درس اولغانغه کوره از بر ایچون مخصوص

کتاب ترتیب ایدوب آنده درس کتابلرنده اوقولمغان کوب نرسه‌لرنی شاگردلرگه بلدرمك ممکندر.

٤) حساب. اعداد صحیحه، اعداد مرکبه هم کسورات عادیه اوستونده اعمال اربعه‌نی عملی هم نظری روشده اوگراتیلور. اسچوطن حساب ساعتلرنن اوگراتیلور.

۵) علم حال. اعتقادات، عبادات، معاملات، عقوبات عملی هم نظری اوگراتیلور. لکن عملی‌گه اهتمام ایدرگه تیوش.

٦) قرائت عربیه. تجوید قاعده‌لری هم قرائت قواعدی بلنورگه تیوش. گوزل مقام ایله مخارج حروف رعایه قیلنورغه تیوش. عبادت ایچون کرکلی دعالر درست حفظ ایدیلورگه تیوش.

تنبیه: قرائت عربیه‌ده حفظ قیلنورغه تیوشلی نرسه‌لرنك لفظلری حفظ ایدیلور. حفظ قرائت عربیه ساعتلرنده اولور. مگر عبادت ایچون اولغانلری علم حال ساعتلرنده اولور.

۷) قواعد کتابت. املا قاعده‌لری، اشارت خطیه‌لرنی اورننده قویمق قاعده‌لری، مکتوب یازمق قاعده‌لری اوگراتیلور.

۸) جغرافیا. اصطلاحات جغرافیه، قطعات خمسه مختصرچه وطن جغرافیاسی هم ممالك اسلامیه واراضی مقدسه تفصیلا اوگراتیلور. اوقوغانلرینی خریطه‌دن کورساتورگه ملکه حاصل ایتدریلور.

۹) تاریخ. قسقه‌چه تاریخ مقدس هم تاریخ انتشار اسلام هم تاریخ ملی اوقتلور.

۱۰) انشاء. اوزینك فکرینه کلگان یا که کشیدن ایشوتکان نرسه‌نی کیلشدروب یازوب کشی‌گه آکلاتورلق اولسون هم مکتوب نمونه‌لرن بلسون.

۱۱) روسچه بر درجه یازا بلورلك، اوقی بلورلك اوگراتیلور.

۱۲) حفظ صحت‌نك معیشتن کرکلی ایك مهم قاعده‌لری اوگراتیلور.

۱۳) صرف ترکی یعنی آنا تلینك صرفی اوقتلور.

بو فنلر کوب کبی ایسه‌ده منتظم روشده اوقتقانن دورت یلده بونلرنی بخشی بلدرمك ممکندر. فقط مناسب کتابلرنی ترتیب ایتمك اول کتابلرنی کیله‌چکده‌گی جدولده کورسانلگان درسلرندن کیم وآرتق ایتمایننچه ترتیب ایتمك برنچی دقت ایدیلچك شیلردندر. آخری وار.

م. ف. مرتضین.

گیرمانیاده قزلر مکتبی.

گیرمانیاده اوزغان آپریل آینده قز بالالرنی اوقتو حقنده یاڭا نظام وقاعده‌لر چغوب بتون خلق طرفندن آلقشلاندی.

قزلر مکتبلری حقنده بو قدر مکمل، معیشتنك هر نقطه‌سنه موافق نظام ــ هیچ بر مملکتده بولغانی یوق ایدی.

انتقادچیلر: «بو نظام ایله عمومی خاتونلر عالمنن یاڭا بر دور باشلانادر» دیلر.

گیرمانیا معارف نظارتی قز بالالر ایچون اساس اولارق ۱۰ صنفلی مکتب آچادر. بونك ۳ صنفی ابتدائی (۷ــ۱۰ یاشلیلر اوقی)، ۳ صنفی رشدی (۱۰ــ۱۳ یاشلیلرگه) قالغان ٤ صنفی اعدادی‌در. بو مکتبده دین، نمسه تلی و ادبیاتی، ایکی اجنبی تل. تاریخ (بو جمله‌دن صنایع نفیسه تاریخی)، جغرافیه، حساب وعلوم طبیعیه، رسم، جر، گیمنا ـ ستیقه وقول هنرلری اوقوتیلا. اجنبی تللرینك برسی رشدی‌ده، ایکنچیسی اعدادی‌ده اوقوتولا باشیلدر.

۱۰ صنفلی مکتبنی قزلر ۱٦ــ۱۷ده بتره‌لر ودوام ایتدررگه تله‌وچیلر ایکی شعبه‌دن عبارت «لیتسه‌ی» گه کره‌لر. بونك برسی «عائله» شعبه‌سی، ایکنچیسی دارالمعلمات‌در. برنچیسنن خوجه خاتون بولو ایچون کرکلی همه نرسه‌لر، با خصوص بالا تربیه‌سی، یورت جیوشدر و، آشخانه اشلری، حفظ صحت، بوخغالتیریه، چیگش ـ تگش ـ بیه‌لو کبی همه اشلر، حقوق ملکیه (غراژدانسکی پراوا) وعلم اقتصاد اوقوتیلادر. بو

شعبه شاگردلری آشلرن اوزلری پشره لر، بالالر پریوتارینه، خسته خانه‌لرگه یوروب اوقوغانلرن تطبیق قیلالر. بو شعبه ـ ایکی یللقدر.

دارالمعلمات ایسه اوچ صنفلق بولوب بونده مکمل معامه‌لر یتشدره‌لر. بونی بتروچیلر دارالمعلمات حضورنده بر یل معلمه لك ایته‌رگه ـ ملکه حاصل ایته‌ر ایچون ـ مجبورلر. مذکور قزلر مکتبی ایله لیتسه‌ی بر بتون مکتب تشکیل ایته‌لر.

لکن گیرمانیا حکومتی، اهل علم بولورغه تله‌ـ گان ـ مثلا پروفیسور، دوقتور، حقوقشناس، مهندس کبیلر ـ قزلرغه‌ده یول آچا: قزلر مکتبی‌نك ٨نچی صنفن بتروچی قزلرغه مخصوص گیمنازیه وریالنیلرده ٥ یل اوقوب ایر شاگردلر ایله بر تیگز حقوق آلوب دارالفنونلرگه و عالی زراعت و تجارت مکتبلرینه کره آلالر. بونلر «فنی» مکتبلر آتالالر. بو علمی مکتبلرگه هم لیتسه‌یگه معلملك ایچون آقادیمیه بترگان بولو شرطدر.

قزلر مکتبی نك ابتدائی ورشدی صنفلرینه ـ اگر احتیاج طابلسه ـ ایر بالالرنی ده آلورغه ممکندر. (مثلا اوطارلرده آیرم آیرم مکتبلر آچو مصارفلی بولا)

معارف نظارتی قزلرغه مخصوص مکتبلرنك اصلاحی ایله فائده‌لانوب مکتب مدیر و معلملر هیئتلرینه بعض امرلرده بیردی. مثلا: مکتب یاننده استراحت و اوینون ایچون زور باغچه یاکه تازا ایشك آلدی بولو شرط.

هر بر شاگردنك بر انجیل و دعالقی بولور. مکتب ناظری «کونده‌لك» دفتر طوتوب مکتبده‌گی هر واقعه واوزگارشنی یازا بارر.

بالا مکتبکه کرگانده و امتحان دن صوك کیله‌چکده نیندی کتاب و دفترلر کرکلگی حقنده حساب آلور. بو حسابقه کرتلمه‌گان کتاب درس وقتنده استعمال ایتلمه‌س. کتابسز یازدروب اوقوتو قطعیا ممنوعدر.

اوقووی آورراق بارغان یاکه سلامتلگی ناچارراق قزلر اجنبی تللرینك بر سندن عفو ایتلورلر.

هر پنجشنبه اوقو بولماس. بو کون‌نی، اوقوچی قزلر اوزلری تله‌گان شغل ایله اوتکاررلر. دار‌ـ المعلمات و علمی مکتبلرده آیغه بر کون تمام تعطیل بولوب بو کون حاضرله‌رگه درس بیرلمه‌س.

هر درس ـ باری ٤٥ مینوت دوام ایته‌ر. برنچی و اوچنچی پیریمین ١٠؛ ایکنچی و دورتنچیسی ١٥ مینوت صوزیلوب ٥ درس ١٢ ساعت . ٣٥ مینوتده بته‌ر. اویده درس حاضرله‌و ـ ابتدائی‌ده بر، رشدی‌ده بر یارم، اعدادی‌ده ٢ یارم ساعتدن آرتماسقه تیوش. یعنی درس واش فقط شول مدتده بلوب و اشله‌ب بتررلك ایتوب کنه بیریلور. مدیر، شاگردلرنك اویده کوبمو وقت درس ایله مشغول بولدیقلارن آتالرندن صوراشا طوروب مذکور مدتدن آرتق اوطورتماسقه قوشار.

اویده رسم وصزارغه بیرلمه‌س. پیریمین وقتنده صنفده اوطوروهم درس تکرار ایتو ممنوعدر. جایگی تعطیللرده وبایراملرده، شاگرد اوزی تله‌سه‌ده سبق اوقوماس: بو ـ ممنوعدر.

اصل اوقو ـ صنفده بولوب اویده شونی خاطرگه گنه توشریلور. مکتبده قطعیا ممنوع نرسه‌لر: تن جزالری، کیمسته طورغان سوزلر ایتوب آچولانو، جزا مقامنده اش قوشو، آشسز قالدرو، شاگردنك عیبن وکیمچیلکن دفترگه یازو، صنفدن چغاروب یبارو.

شاگردلرنی تکبر ایته طورغان نرسه‌لردن صاقلانو تیوشدر. شول سببلی بر شاگردنی ماقتاو، مثال ایتوب کورساتو، باشقه‌لرغه قاراغانده آرتق کورو یارامی. اگر شاگرد یالقاولانسا، یا بر بر عیب اشلسه اوزینه بر ده سیزدرمیچه وجزا قیلمیچه آتالرینه اینورگه تیوشلی. معلملر قزلرنی جیوب جیوب سیاحتکه یورتو ـ ایکسکورسیه‌لر یاصاو الك فائده‌لی اشلردندر.

اصول تعلیم وتربیه اربابی نك اوزاق دوام ایتکان تجربه‌لرینك نتیجه‌سی بولغان بو قاعده‌لر هر یردن الك گیرمانیاده قزلر مکتبلرنده اجراغه قویولمشلردر.

مترجمی: ع. ف.

مراسله ومخابره

قراسنواوفیمسکی ـ محترم موسی افندینڭ
قرآن شریفنی اوز تیلمزگه ترجمه قیلدیغنی قزان شهرینه واروب اوزی ایله کورشوب قایتوچیلردن ایشتدك . بو اش شریعت نقطهٔ نظرندن نیچوکدر ؟ یعنی قرآن شریفنی باشقه لسانلرغه ترجمه ایتمك اسلام شریعتی حکمینه کوره درستمیدر ؟

ایوب الـکبیری .

«شورا» : ـ قرآن شریفنی باشقه تیللرگه ترجمه ایتمك درستلگی حتی‌که بعض آیتلرنی ترجمه قیلمق وقتده قاراب فرضلغی پك معلوم بر مسئله اولسه کرك . اسلاملر آراسنده عربلر اولدیغی کبی ترکلر ، فارسیلر ، چینلولر ، افغانلیلر حتی‌که یونانلیلر ویاـ پونلیلرده واردر . ترجمه ایدلمکسزین قرآن احکامی بونلرغه نیچوك تبلیغ ایدلسون ؟ قرآن شریف ترجمه ایدلنورگه یاراماسه عرب قوملرندن باشقه لرغه حجت نیچوك قائم اولسون ؟ اسلام دینی عمومی بر دین اولور ایسه ورسول اکرم افندمز حضرتلری بتون دنیا خلقینه مبعوث ایسه قرآن شـریف حکملری ده بتون دنیا خلقینه تبلیغ قیلنورغه تیوشلی ، بو ایسه ترجمه‌دن باشـقه ممکن اولماز . نماز اوقولدیغنده طهارتلی اولمق فرض قطعی ایدیکن قرآن شـریفنی ترجمه ایتمکسزین اثبات ایتمك ممکن اولورمی ؟ لسانا ترجمه جایز اولسه یازو ایله ترجمه درستلگی اوز اوزندن معلوم اولور . زیرا ایکی تورلی ترجمه آراسـنده فرق یوقدر . پك معلوم اولان بر مسئله حقنده بو روشده سؤال ویرلمکنده احتمال‌که بر سبب واردر ، لکن بز بونی آکلی آلمادق . بالکه سؤالدن مقصود : ترجمه‌لرگه قرآن حکمی ویرلوب ویرلمادیکی اولور . بو ایسه ترجمه مسئله‌سینه باشقه ایکنچی بر مسئله‌در . ترجمه‌لر هر نه قدر محترم اولسه‌لرده قرآن شریفگه ترتیب ایدلنه‌چك حکملر آنلرغه ترتبلنماز . بو جهتدن قرآن شریف ، یهود و نصاری قوللرنده اولان عهد عتیق وعهد جدید کتابلرندن فرقلی اولور . زیرا اصللری یوغالدیغی یاکه معلوم اولماـ دیغی سببلی یهود ونصاری قاشنده اوز قوللرنده اولان ترجمه‌لر اصل کتاب حکمنده یورتولورگه مجبوریت اولمشدر . اهل اسلامده بویله مجبوریت یوق ، بوندن صوڭ هم اولمیه‌چغی معلوم . خلاصه : مختلف لغتلر خلقینه اسلام دینینی تبلیغ ایتمك ترجمه‌دن باشقه ممکن دگلدر . شونڭ ایچون فرض وحرام احکامنی ترجمه ایتمك فرض و سنتلرنی ترجمه ایتمك سنت ، آندن باشقه‌لرنی ترجمه ایتمك مباح اولور .

◆◆

مکاریه ـ «امام غزالی» رساله‌سنده (٣٦نچی بیت) «کل مولود یولد علی الفطرة فابواه یهودانه وینصرانه ویمجسانه» حدیث شریفی ترجمه‌سنده : « خرستیان بالالری خرستیان اولوب اوسدیکاری ، یهود بالالری یهود اولوب و اسـلام بالالری‌ده مسلمان اولهرق یتشدیکاری » دیه ترجمه ایدلمش . حدیثده اولان « مجوس » قالدیغی حالده ترجمه‌ده آنـڭ اورنینه «مسلمان» کرمش . بونده بر خطالق وارمیدر ؟ بز بو اورننی مطالعه ایتدیکمز صوڭ بر قدر مناظره‌غه کرشدك واڭ صوڭنده‌ده « شورا » غه یازوب جواب صورارغه قرار ویردك . اڭ اولگی چیقاچق عدددن کچکدرمکسزین جوابی یازاسه ایدی .

د . سوبوتای . م . جانبولاد .

«شورا» : ـ « امام غزالی » ده اولان سـوز ، حدیث شریف ترجمه‌سی دگل ایدیکی آز تأمل ایله معلوم اولسه کرك . حدیث ، ترجمه ایدلمکسزین کچلمشدر . بلکه آنده اولان جمله ، غزالینڭ : «رأیت صبیان النصاری لا یکون لهم نشو الا علی التنصر و صبیان الیهود لا نشو لهم الا علی التهود و صبیان المسلمین لا نشو لهم الا علی الاسـلام » عبارتنی مضمون آلمق جهتنچه ترجمه‌در . عبارتده خطالق یوق .

و مع ذلك بو حقده دقت ایدوب اوزمزگه مراجعت قیلدیغکز ایچون ممنون اولدق. (جزاکم الله خیرا) باشقه اورنلرده خطالر یوقمیدر؟ دخی زیاده اهتمام ایله مطالعه ایتسه‌کز وشایان تصحیح نقطه‌لر کورد ـ یککزده بزلرگه بیلدرسه‌کز بزلرنی ممنون قیلورسز.

••

کیسلاۋودسکی ـ قفقاز یه‌ده طوردیغم وقتده قومق قبیله سندن ابراهیم بك ابن دولت شیخ علی افندی ایله اوچراشوب آنك واسطه‌سیله یازمه بر ایسکی کتاب تابدم. بو کتاب ۱۲۹۱ نچی سنه محرم الحرام ۱۳ تاریخی ایله بیلگولنمش. لکن کتابده اولان سوزلرنك قانغی خلق سوزلری ایدیکنی وکیملر طرفندن بیغولدیغی معلوم دگل. فقط کتاب (دفتر)نك صوڭ بیتنده اوشبو عبارت یازلمشدر: «بید الفقیر المحتاج لطف ربه تعالی موسی ابن القاضی کول محمد ابن القاضی رمضان بن موسی بن عبدالله بن عبدالمجید بن عبیدالله غفر الله لهم آمین لا جل اخینا الفاضل حامی اشتات الفضائل دولتمازه سنچعلی زاده». دفترده اولان سوزلرنك کوبسی‌ده قازاق (قرغز) شیوه سینه اوخشاشلی. ابراهیم افندی «نوغای» تیلی اوله‌چغنی طن قیله‌در. دفتردن نسخه آلوب سزگه بیبارم. آڭا قدر «امثال» دن عبارت اولان اوشبو بر بیتنی کوچروب بیباردم:

«ابر خزینه‌سی ایسکی سوز؛ ایر شراغی ایکی کوز. یاخشی کورگانن آیتور، یمان بیرگانن آیتور. یاخشی بلن سویلاساڭ اعلی جوهر توکولور، یمان بلن سویلاساڭ آتاڭ آناڭ سوگولور. ایکی یماندن یاخشی طوغسه تیگی بولماس، ایکی یاخشیدن یمان طوغسه ایپی بولماس. یاخشی فاتون کوندز بایرام کیچه طوی، یمان فاتون کیچه فکر کوندز اوی. کوب طورغان کول ساسیر، کوب سویلاگان آداسیر. یاخشینك دوستی کوب اولور، یماننك خاصی کوب اولور. یاخشی بلن سویلاسه‌ڭ بالقه شکر قاتقاندای، یمان بلن سویلاسه‌ڭ أت‌گه سویاك آتقاندای.

سلطان سلیم گری جانتورین.

«شورا»: ـ کوچرتوب بیبارمش دفترکز هم تابشرلدی، تشکر ایتدك. اوقور ایچون بر غیرت قیلوب قارارمز.

تقریض

علم کلام درسلری ـ ذاکر افندی القادری «اوفا» شهرنده اولان «مدرسهٔ عالیه» شاکردلرینه درس ایدوب اوقوتمش درسلرینی بو دفعه‌ده رساله شکلنده ترتیب قیلوب طبع ایتدرمش. اسممزگه هدیه ایتدیکی بر نسخه سندن بعض یرلرینی قارادق. هدیه ایتدیکی ایچون تشکر أیلمك بورچمزدر. بو رساله‌ده مفتی الدیار المصریة محمد عبده حضرتلرینك «التوحید» نام اثری اساس طوتلمش ایسه‌ده امام غزالینك «تهافت» ندن و بو عصر فلاسفه سی اثر لرندن پك کوب شیلر استفاده ایدلمشدر. علم کلام تحصیل ایتمکده اولان شاکردلر ایچون مطالعه‌سنی توصیه ایتمکده‌مز.

کتاب اوفا شهرنده «شرق» مطبعه‌سنده گوزل روشده ۱۶۲ بیتده باصلمشدر. مؤلفنك اوزنده و هر بر مشهور کتابچیلرده صاتلنور. حقی ٥٠ تیندر.

تعلیم عمومی کرتو حقنده قانون لایحه‌سی ـ غ. دوما اعضاسی محترم عیسی میرزا ینکییف طرفندن ۲ جزءده ترتیب ایدلمش بر رساله‌در. بونك موضوعی اوزینك اسمندن معلوم اولسه کرك. عیسی میرزا دولت دوماسنده اولان معارف کامیسیه سنده اعضا اولوب اوشبو لایحه توزولمش مجلسلرده اشتراك ایتمش و صوکره‌ده ترکیچه‌گه ترجمه قیلوب اصلی ایله برابر «نور» غزته‌سنده نشر قیلدرمش ایدی. مسئله‌نك اهمیتلی، کتابنك هر کیم ایچون کرکلی اوله‌چغنی فکرلب بو دفعه اوزینه آیروم رساله روشنده نشر ایتدرمشدر. بو طوغروده عیسی میرزا جنابلری کوب مشقتلر کورمش اولسه کرك. مکتب و تعلیم عمومی مسئله‌لرنی آڭلامق ایچون بونلرنی

اوقورغه تیوشلی. بعض بر اورنلرنی انتخاب قیلوب «شورا» ده هم یازسه‌ق کرك.

**

بزنك مكتب ـ مكتب بالالرینه درس كتابی ایدوب ایكی كیساكده ترتیب قیلنغان. برنچی كیساگی الفبا اوگرتور و ایكنچی كیساگی‌ده اوقورغه اوگرتور ایچوندر. هر ایكیسینی، اوزی بالالر اوقوتوب تجربه ایدوچی نجیب افندی دوماوی ترتیب قیلمش، اورنبورغ شهرنده كریموف ـ حسینوف شركتی طرفندن نشر اولنمشدر. ایكیسی برلكده ۲۲ تین.

**

یاشل یلان ـ آراقی ضرری حقنده آچیق عبارت ایله یازلمش كچوك بر رساله‌در. اصلی غ. یغوری پیتروفنك اولوب ترجمه‌سی محمود المرجانی افندینكدر. ناشری یوسف عین‌الدین اوغلی دیبیردییف. اوقورغه تیوشلی بر اثردر، حقی ۵ تین.

اشعار

رجا و نیاز

مسلمانلر تورك بیل بایلاشایلوك اوزگه دیك بز هم
نیچه یرلرغه توف توف یغیلیشایلوك اوزگه‌دیك بز هم
دین دنیامز ایچون سوزلاشایلوك اوزگه‌دیك بز هم
اوقو اویلرین اصلاح آیلاشایلوك اوزگه دیك بز هم
كیلك تركستان اهلی برلاشایلوك اوزگه دیك بز هم
همیشه یخشی بختیله یاشایلوك اوزگه دیك بز هم

خروس كككك بیدانه‌لرنی ایمدی ترك ایلاب
سماوارلر ارا افسانه‌لرنی ایمدی ترك ایلاب
طوی، گپ بچه میخانه‌لرنی ایمدی ترك ایلاب
بوزوغ‌لر برله خلوت خانه‌لرنی ایمدی ترك ایلاب
كیلك تركستان اهلی برلاشایلوك اوزگه دیك بز هم
همیشه یخشی بختیله یاشایلوك اوزگه دیك بز هم

بو یاتقمی، بو ایسكی دیب توروهیچ بركرك ایرماس
زمانه‌مز كوتارماس تیك طورو هیچ بر كرك ایرماس
ترقی فكرین ایتمای اولطرو هیچ بر كرك ایرماس
سفالتده قالیب مونداغ یورو هیچ بر كرك ایرماس
كیلك تركستان اهلی برلاشایلوك اوزگه دیك بز هم
همیشه یخشی بختیله یاشایلوك اوزگه دیك بز هم

کیلشماس هیچ بر ملتغه یورمك افتراقیله
خصوصا اهل اسلامه طورو بویله نفاقیله
زکاتدن بولسه هم آقچه یغایلوك اتفاقیله
آچایلوك رشدی، اعدادی مکاتب خوشیاقیله
کیلك ترکستان اهلی برلاشایلوك اوزگه دیك بز هم
همیشه یخشی بختیله یاشایلوك اوزگه دیك بز هم

اوقومقده برابردر شریعتده ایر، خاتون
دیدی علم ایسته مطلق بزگه لکن توزمدی قانون
زمانهغه کرکلك علملرنی آلمابز نیچون
دیمادی هیچ بونی اوقوب بونی قوی اوقومه طورسون
کیلك ترکستان اهلی برلاشایلوك اوزگه دیك بز هم
همیشه یخشی بختیله یاشایلوك اوزگه دیك بز هم

زمانغه اڭ کرکلك علملر ایتای قولاقه آل
یورای دیساڭ بولوب ایکی جهانده خرم خوشحال
عربنی نحو، صرفیله اصولین ایلاغیل اکمال
ینه منطق نی تحصیله چالشغیل قیلماین اهمال
کیلك ترکستان اهلی برلاشایلوك اوزگه دیك بز هم
همیشه یخشی بختیله یاشایلوك اوزگه دیك بز هم

حدیث، تفسیر، تاریخ، جغرافیه هم هیئت
حساب، هندسه، علم نباتاته قیلیب غیرت
اوقوڭ علم معادن برله حیواناتی بو فرصت
بولاردن بی خبر اولساڭ یتار بزلرغه کوب کلفت
کیلك ترکستان اهلی برلاشایلوك اوزگه دیك بز هم
همیشه یخشی بختیله یاشایلوك اوزگه دیك بز هم

اوقوب بویله بیلیب دین بویروقینی فلسفیاتین
چیقارماس ایرسهمز اخلاقمز بوزغوچی عاداتین
تابارغه ممکن ایرماس ایکی دنیانی سعاداتین
کرك حاضرلایوك ابدی دین، دنیا مهماتین
کیلك ترکستان اهلی برلاشایلوك اوزگه دیك بز هم
همیشه یخشی بختیله یاشایلوك اوزگه دیك بز هم

اوزیمز تیلغه اوخشاش روس تیلی تیللرارا بر تیل
اوقومق ممکن ایرماس ایرسه کوب حاجتغه لایق بیل
حرام دیگوچی مللار سوزینه اولماغیل مایل
بیلیب احکام اسلام صوڭره‌ده گمنازیا کیرگیل
کیلك ترکستان اهلی برلاشایلوك اوزگه دیك بز هم
همیشه یخشی بختیله یاشایلوك اوزگه دیك بز هم

نه اشدن یاوروپا اهلی ترقی طابدی هوشیار اول
گزیتلردن آلیب عبرت عمل قیلدی خبردار اول
اوقوب سنم دیمایمو؟ بویله ایرسه صاحب افکار اول
علوم هم فنونڭ یاڭغی سینه واقف اسرار اول
کیلڭ ترکستان اهلی برلاشایلوك اوزگه دیك بز هم
همیشه یخشی بختیله یاشایلوك اوزگه دیك بز هم

بیلورسزمو؟ یهودیلر بو بایلك قایدن آلدیلر
مگازین هم زاۋود فابریقه‌لر هر یرغه صالدیلر
بیلم هم اتفاق دیوارینه محکم سویالدیلر
مسلمانلر بولردن عبرت آلمای آرتده قالدیلر
کیلڭ ترکستان اهلی برلاشایلوك اوزگه دیك بز هم
همیشه یخشی بختیله یاشایلوك اوزگه دیك بز هم

جناب ایمپراطورغه رعایامیز صداقتلی
رضاسی یوق بزم هیچ بویله قالماقغه جهالتلی
آلڭ رخصت برور بو شاه غایتده عدالتلی
آچڭ دارالمعلملر بولوب قالمای ندامتلی
کیلڭ ترکستان اهلی برلاشایلوك اوزگه دیك بز هم
همیشه یخشی بختیله یاشایلوك اوزگه دیك بز هم

آچیب کوز ایمدی غفلت اویقوسندن باقنگز هر یان
زمانه‌غه موافق تیرانگز بولساگز انسان
ایزلمڭ اوزگه ملتلر آیاقین آستیده چندان
بو سوزلر جانی کویگاندن دیور احقر ایا اخوان
کیلڭ ترکستان اهلی برلاشایلوك اوزگه دیك بز هم
همیشه یخشی بختیله یاشایلوك اوزگه دیك بز هم

«اوفا» مدرسهٔ عالیه‌سی طلبه‌سندن: مؤمن جان محمد جانف.
«تاشکند» ۹۱۰ نچی ییل ۱۲ نچی آوغوست.

اولم.

اوط کبك یانوب شفق، موڭلی قزاروب کون باتا.
بو کونن، بو تەولگن اتماملە باروب کون یاتا.
شمغنه مین سیر ایتەم مونی، موڭایوب کوز آتام.
بو مینم بر ئلله نیندی اویلرمنی قوزغاتا.
کم بلە: بو بایوغان کون ئلله آقطققی کونم؟
کرگانم بو کیچ، تونم ده ئلله الڭ آقطق تونم؟

ایرته برله‌ن کون چغار، مین بو جهانده بولمامن،
تیك یاطور جانسز، صووق بر تن، مین آنده بولمامن.
برگنه اوی بوش بولوب قالغان یوره‌گن، اول‌ده «اول» ...
آه! یانمده توگل اول، میندن یراق، بر یاقده شول.
ژه‌ل تنم اوستنده آه! بر طامچی ده یه‌ش توکه‌س اول،
هم قبرداوسز، توس کیڭکان یوزمنی اوپمه‌س اول.
مونده نی دوست، نی طوغان صالماس میڭا گور طوفراغم،
بوش بولور هر بر یاقنلق نسبتندن هر یاغم.
یاط، یووش طوفراقده کوملور بو تنم یاط قول بله‌ن،
اوتمه‌س آه! قبرم یانندن هیچ بر، أز، هیچ یول، بلم.
اونطولوب قالور شولای قبرم یاط ایلده بیڭکیسز،
قچقرر آنك تلی: «نیك بر کشی ده کیلمیسز؟».
بی نهایه (چیگی یوق) توبسزلکگه باطار جانم؛
لکن آه! سین طاشلامه ایسدن مینی قویمه جانم!
هیچ کشی، جانم سویه‌لمه‌دی مینم کبك سینی!
شوندی صاف، شوندی قزو (اسسی) ایسکده طوت مینی!

«حبیب»

قییق تو به و

بازارنده صانلادر هر بر نرسه
آلوچیلر وقتنده باروب طورسه
کشی کوبلك فایده ویرماز صانوچیغه
کیبت ایچی آقچه‌سزلر ایله طولسه
انعامچی، احسانچی‌دن نی فایده وار؟
اورده‌ك ویروب اورنینه قازنی آلسه
یاراب تورغان کوزلرگدن خیر کوتمه
آق ایله قارانی ده آیورماسه

٢ آت جیگوب آرنده قالغان کشیلر کوب
ایکیسی بردن آرتق بارالماسه
«قییق توباو» شول وقت‌ده ثابت اولور
اوچ، دورت آتوب بر هدفکه‌ده تیمه‌سه
قاراڭغولق ضررندن قوتلورسك
چرا یاندر؛ لامپه یاکه شه‌م بولماسه
طوغری آتمق ممکن اولور ایدی بزگه
(قدم الخروج قبل الولوج) اولسه

فتح الرحمن افلاطونف

متنوعه

آلکساندر دوما. فرانسه محررلرندن آلکساندر دوما مختلف بحثلرده یازمش کتابلرندن و تیاتر رساله لرندن اوز عمرنده روس آقچه سینه ایکی میلیون صوم مقدارنده آقچه تحصیل ایتمشدر.

بیوك فره‌دریق. آلمانیا ایمپراطوری بیوك فره‌دریقنی مسخره ایدوب بری تاقماق چیقارمش و قول ایله یازوب خیلی نسخه تاراتمش ایدی. بونی ایشتدیکنده فره‌دریق بر نسخه‌سینی تابدروب اوقودی وفقیر بر کتابچینی چاقروب: «ایشته سکا بایلق خزینه‌سی اولان بر کتاب، شونی باصدر، نه قدر کوب باصدرر اولسه‌ك ده بر نسخه‌سی قالمقسزین صاتلوب بتار، سرمایه صاحبی اولورسین» دیمشدر.

قیمتلی کتبخانه. استانبولده «یلدز سرای» ده اولان کتبخانه‌ده استانبول فتح ایدلدیکندن اوشبو کون‌گه قدر اولان سلطانلر ایله باشقه حکومتلر آراسنده یازلمش مکتوبلر صاقلانمقده‌در. اوشبو مکتوبلر نشر اولندیغندن صوك پك کوب تاریخی واقعه‌لر آشکار اولاچغنی امید قیله‌لر. بو کون‌گه قدر اولان ترکیا تاریخلوی اوزلرینه دشمن اولان خلقلر طرفندن یازلمش تاریخلردن استفاده ایدلوب ترتیب قیلندیغندن پك کوب اورنلری حقیقت‌گه خلاف اوله‌چغی معلوم ایدی. ایمدی «یلدز» کتبخانه‌سنده اولان رسمی مکتوبلر نشر اولندیغندن صوك ترکیا تاریخی حقنده درست خبرلر تحصیل قیلنسه کرك. قریم و قزان هم استرخان خانلری ایله یازشمش مکتوبلر اولنه‌چغی هم ظن قیلنور. اوشبو سببدن بو کتبخانه‌نك بزلرگه مناسبتی‌ده یوق دگلدر. (ترکیاده شویله مهم کاغدلرنی شول مدتدن بیرلی نشر ایتمکسزین طوتولمق تعجب ایدلنه‌چك بر حالدر. آلیکساندر کبی بر پادشاه اوله‌ادیمی یا که قارامزین کبی بر مؤرخ تابلمادیمی؟).

بخارا خانلغنده اولم جزاسی. بخارا خانلغنده قتل نفس ایله (کشی اولتروب) جزا قیلو موندن ۳۰ یل ایلك بترلگان.

اولترلورگه حکم ایتلگان و حکم ایتوله‌چك کشیلرنك جانلری امیر طرفندن، ایمپیراطور اوچنچی آلیکساندرغه هدیه قیلونمشدر.

لکن اول وقتدن صوگره بیك علنی بولماسه‌ده قتل جزاسینك دوام ایتدکن سویلیلر.

یوقلاتوب ییکو. آمریقا عالملرندن بریسی یراقدن طوروب دشمن صوغش کویمه‌لرنده اولان عسکرلرنی یوقلاتمق یولنی تابمشدر. بونك سببندن دشمن کویمه‌سنده اولان عسکرلرنی یوقلاتوب کویمه‌لری ایله برلکده اسیر آلمق ممکن اولاچقدر.

الك بورنغی آدم تنی. فرانسه مملکتنده پك ایسکی زماندن قالمش بر آدم گوده‌سی تابلدی. علوم طبیعیه عالملری اوزلرینك اصوللری ایله تفتیش ایتدیکلرندن صوك بو آدمنك وفاتنه الك آزدن ۲۰ بیك ییل اولور دیه حکم قیلدیلر. بو کونگه قدر بوندن‌ده ایسکی گوده تابلدیغی یوق ایدی.

ایرلردن باشقه اورچیمك ممکنمی؟ علم حیات الحیوانات عالملری اوشبو کونلرده یالگز خاتونلرنك اوزلرندن‌گنه بالا طوغمق ممکن اولوب اولمادیغی مسئله‌سینی تدقیق و تجربه ایتمك ایله شغللنمکده‌لردر. بالق و باشقه بعض بر حیوانلرنك مذکرلرندن باشقه بالا طوغدیغنی تجربه ایدوب کورمشلر. اگرده بو حال باشقه حیوانلرده هم ممکن اولسه اول وقت طبیعت، ایرلردن مستغنی اوله‌چقدر.

التون قوللر. پینزا غوبیرناسنده کناگینا شاخوفسکیا اوزینك امینیه‌سینه کورشی اولان «وازرکی» اسملی آولده قش کونلرنده خاتون قزلرنك وقتلری بوش اوتدیکندن اوستالر و ماشینه‌لر کتوروتوب کروژوا (چلتر) اشی اوگرتدرمش. «وازرکی» قزلری بونی اشلرگه اوگرنوب شهرتلری تارالمش. اشلری پیتربورغ، مسقوا حتی برلین و پاریژ شهرلرنده معتبر اولمش. اوشبو آولده کروژه‌وا اشلاوچی قزلر، کوب آقچه‌لر تابدقلرندن اوزلرینه قیمتلی جهازلر حاضرلیلر حتی یورت یر صاتوب آلوچیلری‌ده اولنور ایمش: «ترجمان».

موزه خانه. ایمپراطور آلیکساندر اوچونچی موزه خانه‌سینڭ آتنوغرافیه ـ علم ملل ـ شعبه‌سی نڭ باشلقلرندن «آدلر» سبرگه سیاحتکه یبارلدی. اول ارکت، طوم، قراسنویار، طوبل، چیتا وباشقه سبر شهرلرنده‌گی موزه خانه‌لر، آثار عتیقه‌لر ایله طانشاچق، ایسکی اثرلر جیاچق، آنده‌غی تورلی ملتلرنڭ هر تورلی نرسه‌لرن جیاچق و سبر موزه خانه‌لری ایله پایتختنکیلر آره‌سنده مناسبت پیدا ایته‌چکدر.

چین ایله روسیه آراسنده برنچی مرتبه تجارت معاهده‌سی. پیترۋیلکی طرفندن اسماعیلوف اسمنده بر تاتار تحت ریاستنده یبارلمش ایلچی هیئتی ١٧٢٠ نچی ییل ٢٠ نچی سنتابرده «پکین» شهرینه‌وار وب کردیلر و ایمپراطور حضورینه قبول ایدلدیکلرندن صوڭ الڭ ایلك مرتبه ایکی آراده تجارت مقاوله‌سی یاصادیلر. اسماعیلوف هیئتی، مسقوادن ١٧١٩ نچی سنه ٩ نچی سنتابرده چیقوب کتمش ایدی.

ادبیّات

نه‌لر کوردم !

یاتقان ایدم بر کون، توشمده بتون دنیا قانغه باتقان کوردم. صو اورنینه قوم آغا ایمش! بارده پچراق، بارده آروسز بو یالغان کوردم. یر اوستنده بر توفراق یوق، بر اولن یوق، قاتیغ تاش‌غنه قالغان کوردم. «بو نیك بولای، قایده کتدی؟» دیه صورارغه بر کیمسه‌ده یوق، حاکم وحکیملر یوغالغان کوردم. چیتده قالغان تاش بنالر، آغاچ بورا، فقط چریگان استینه کوردم. توزاترگه اسباب‌ده یوق، قورال‌ده یوق، قولی چولاق اوستالر کوردم. یخشیلاب اوطوردم، تاش اوستنه تزلندم، قول کوتاردم یالواردم، بر نور کوردم. اوشبو نور ایچنده: «وان لیس للانسان الاما سعی» دیه یازلغان حکمتلی یازولر کوردم. اورنمدن طوردم، کوزم آچدم ده قاراندم یاق یاقلر بتونلای طومان کوردم. تابالمادم بر نرسه‌ده، کوڭلگه یوغشلینی هنوز بیك قیمت کوردم. کشی ایزله‌دم قایغرشورغه، اول‌ده یوق، باشلرینه کیباك طولغان جانوارلر کوردم. باردم بازارغه، آلورغه کتابلر ایزله‌دم، نه کوریم «ادبیات» اورنینه صالام تولغان کوردم.

احمدجان بیکتمروف «طومسق»

اجمال سیاسی

صوڭ کونلرده‌گی سیاسی واقعه‌لرنڭ الڭ مهمی، آزیاده یخشوق زور بر حکومت نڭ جغرافیه خریطه لرندن یوغالوب کیتوویدر.

حاضرگی کونده اون میلیون خلق‌غه مالك اولوب، ایکی مڭ یلدن بیرلی دوام ایتوب کیلگان «قوره‌یا» حکومتی هیچ طاوشسز طنسز اوزینڭ کورشیسی بولغان یاپونیا طرفندن یوتولدی. صویلغان وقتده حیوانلرنڭ طپرچنووی قبیلندن اولسون بر حرکت کورساته آلمادی. همده حکومتلر آره‌سنده بر اورن طوتوب عصرلردن بیرلی بین الدول اثبات وجود ایتکان بو گوزل مملکتنڭ، یاپونیا ایمپراطورینڭ بش اون یوللق بر فرمانی ایله یوق بولوب کیتووینه حقوق و عدالت حامیسی بولغان انسانیتلی یاوروپا طرفندن هیچ بر پروتیست بولمادی.

هر کم مونی سیر ایتوب طوردی، اما بره‌وده باردمینه کیلمه‌دی. مونه بو واقعه بیك آچق کورساته درکه: یشارغه تله‌گان کشیلر، یاکه ملتلر باشقه‌لرنڭ عدالت و مرحمتلرینه اشانوب طوررغه توگل، بلکه حیاتنی اوزلرینڭ یوره‌کلرندن أزله‌رگه، اوز قوتلرینه، یالگز اوز قوتلرینه طایانوب طوررغه‌تیوشدر.

قوره‌یا خلقی یالقاو، اشسز، روحسز، سونوك، اسکی عادتلر اسیری ایدی. آنده یاگی نرسه‌لردن قورقالر، اسکی عرف عادتنی بیك نق صاقلیلر، علم

ومعرفتنیده باشقه‌لر شیکالی توگل، اوزلرینه بر تورلی آکلاب، هیچ نرسه‌گه یارامغان اسخولاستیکه ایله عمر اوتکاره‌لر، دوۋه‌رانلری بیك اری قیلانالر، اوزلرن بیك زور ظن ایته‌لر ایدی.

اما یوره‌کلرنده ملت حسی، ملت محبتی، حریت عشقی یوق ایدی. وطن و ملت ایچون فداکارلق حسی بونلر آره‌سنده تعمم ایتمه‌گان ایدی. مونه شونك ایچون «قوره‌یا» یاشی آلمادی. اولدی.

آنك قاراوی یاوروپاده، قوره‌یادن ۳۰ مرتبه و بخارادن ۵ - ٦ مرتبه کچکنه بولغان «قاره طاغ» حکومتی جانلی شانلی اولدیغی حالده کوکره‌گن کیروب، بتون عالم مدنیت حضورنده بر باصقچ یوغاری منَدی: قراللق اعلان ایتدی. یاوروپا حکومتلرندن تبریکلر آلدی. حتی عالم اسلامنك خلیفه‌سی بولغان ترکیه سلطانی مخصوص ایلچی هیئتی یباروب بونی تبریك ایتدی.

«قاره طاغ»نك یری بیك کچکنه، اورنی طاواق، خلقی بای ده توگل، علم و معرفتده آرتق ترقی ایتمه‌گان. بو حکومت‌نك تشکلنه ده باری ۵۰ یل غنه. لکن یاشی، یاوروپا اورته‌سنده مدنیت مرکزنده، شرف و شان ایله یاش.

نی دندر بو؟

سببی بیك ظاهر. «قاره طاغ»نی الك باشده بولدرغان نرسه خلقی‌نك جسارتی، حریتگه محبتی، حریتنی یوغالتودن ایسه اولومنی آرتق کوروی، اوزلرینك ملی حیاتلرن، سیاسی استقلاللرن صاقلار ایچون جان فدا ایتارگه هر وقت حاضر طورولری ایدی.

مونه حاضر آنلرنی قراللققه منَدرگان نرسه‌ده شولدر. شول صفتلری باقی قالدقچه آنلر دخیده یوغاری منَارلر.

انساننك قلبی وطن و ملت محبتی ایله طولی بولغان مدتده، انسان حریتنی حیاتدن آرتوغراق سویگان مدتده، حریت ایچون جان فدا ایتارگه حاضر بولغانده استقلال بتمی. ملی حیات یوغالمی. آندی ملتگه جبر ایتارگه بولدره آلمیلر.

چونکه اول ملتنك هر فردی بر آرسلان هر فردی بر قهرمان بولا. اما قلبلرنده حریت محبتی، وطن و ملت عشقی بولمغان ملتلرنك بتون خلقی بر کشی اورننه طورمی. آنلرنك حیات و مماتلری ایکنچی بر کشیلرنك شفقت و مرحمتلرینه یاکه کیفلرینه باغلی بولا. آنلرنك عصرلردن بیرلی دوام ایتوب کیلگان حیاتلرن سوندرر ایچون کاغداوستنه یازلغان بش اون یوللق فرمانلر یته.

مونه قوره‌یه‌لیلر، بخارا و خیوه‌لیلر، فاس وتونسلیلر ایله قاره طاغلیلر و گریدلیلر آره‌سنده‌غی فرقلر شوندن عبارتدر.

یاوروپا سیاستی‌نك بتون مرکزی اولگیچه بالقانده دیرلکدر.

ماکیدونیا خلقندن ترکیه حکومتی قوراللرن جیا باشلاغاچ بر نیچه یوز ماکیدونیا بلغارلری بلغاریاغه قاچوب، ترکلر بزنی آصا، کیسه، جبر و ظلم ایته دیه قچقروب، بلغاریاده آنلر یاقلی بولوب، ترکیه اشلرینه یاوروپانی مداخله ایتدررگه یکیدن ماکیدونیا مسئله‌سن قوزغاتورغه تله‌ب قاراسه‌لرده، ترکیه‌نك تدبیرلی سیاستی سایه‌سنده بو طاوشلر اشکه آشمادیلر. بلغاریا معنا تمام جیکلوب ترکیه ایله کیلشدی. قاچقون بلغارلر قوراللرن حکومتگه تسلیم ایتو شرطی برلن ماکیدونیاغه کیرو قایتالر.

گرید مسئله‌سی ایچون یونانستان ایله ترکیه آره‌سی کوبدن بیرلی کیرگندر. صوڭ کونلرده بوکا ترکیه‌ده‌گی روملر مسئله‌سی و گرید روملرینك یونان ملت مجلسینه صایلانولری قوشیلوب دخیده کیرگنله‌شدردی.

استانبول پطریقی ماکیدونیاده روملر ایله بلغارلر آره‌سنده نزاعلی بولغان چرکاولر حقنده مبعوثان واعیان مجلسلرندن اوتوب، سلطان طرفندن تصدیق ایتلوب چققان نظامغه راضی بولماینچه، بوکا پروتیست ایچون عمومی ملی روم مجلسی جیمانچی بولدی. حکومت بوکا رخصت بیرمه‌دی. پطریق بوکا قاراماینچه سیرکولار طاراتوب، بو مجلسگه اعضالر صایلارغه امر ایتدی واعضالر صایلانا باشلادی. روملرنك مقصودی حکومتنی

قورال‌قوتی ایله‌قاتناشدروب، دین‌گه تیه‌دیه یاوروپاغه شکایت ایتمك، چرکاولرن مکتبلرن یابوب طوروب ترکیه‌نك داخلی اشلرینه یاوروپانی مداخله ایتدرمك، شول وسیله ایله یونانستان اشلرینه یاردم تیدروب گرید‌نك یونان‌غه قوشیلووینه یول آچمق ایدی. بوده بولمادی. ترکیه حکومتی قورال قوتی ایله قاتناشماینچه، قانون قوتی ایله قاتناشوب، صایلانغان کشیلرنی حکم‌گه بیرگه امر چغارغاچ گریکلرنك جیلکانلری توشدی. ملی مجلسنك کیچکدرلدیگنی پطریق اعلان ایتدی.

ترکبه‌نك گرمانیادن ایکی صوغش کیمه‌سی صاتوب آلووی، دخیده بر نیچه‌نی حاضرله‌رگه انگلتره‌گه زاقاز بیرووی، صدر اعظم حقی‌پاشانك آوستریاغه‌و آندن صوك فرانسیه‌غه بارووی، مالیه ناظری جاویدبك‌نك یاوروپانك تورلی مملکتلرنده‌یوروب، آخرنده فرانسیه بانقیرلرندن بورچ آلووی وفرانسیه حکومتی‌نك آنی بیردرماسکه‌تلاب بعض شرطلر قویووی بوصوك وقتلرده مطبوعات عالمنی وخصوصا ترکیه‌نك اتفاق مثلث‌گه‌قوشیلو وقاره دگزده ترکیه فلوطی‌نك قوتلنو احتماللری روسیه مطبوعاتینی خیلی اشغال ایتدیلر.

ایران اشلری طولقونلی دگز اورته‌سنده قالغان شیکللی چالقانوب طورمقده‌در.

بتون ایراننی استباددن قوتقاروب قالغان مشهور ستار خان‌غه قارشو ملطق قلچ ایله هجوم ایتوب آنی یارالارغه مجبوریت کوریلور دیه برده خاطرگه کیلمی ایدی.

زمان بونی‌ده کورسه‌تدی. ایران چوالا. حالی خوفلی. آنك بو حالده بولنووینه سبب مملکت اداره‌سینه لیاقتلی کشیلرینك آزلغی و روحانیلرنك اوز وظیفه‌لری بولمغان اشکه کوب قاتناشولریدر.

اسپانیاده حکومت ایله روحانیلر آره‌سنده قوزغالغان و پاپانك مداخله‌سی ایله زورایوب کیتووی احتمال طوتلغان حریت دینیه مسئله‌سی باصیلوب کیله. حکومت جیکه. روحانیلر سکوت‌گه مجبور بولالر. مدنیت‌نك اساسی بولغان حریت دینیه قاعده‌سینك اوستونلك طابووی سببلی، چریگان اسپانیانك یکیدن کسب حیات ایتوب کیتووی بیك احتمالدر. لکن ئلی مونده بیر یله‌طورغان حریت دینیه بیك آزغنه نرسه‌دن عبارتدر.

اسپانیا استبدادچیلری بلطر حریت فدائی‌یی «فه‌ره‌ر» نی اوترتکانلر ایدی. «فه‌ره‌ر» بتدی. لکن حریت فکری همیشه بتمادی. بویل بلطرغسندن آرتق میدان‌غه چقدی. موندن باشقه‌لرده عبرت آلورلقدر.

خیوه حاکمی سید محمدالرحیم خان وفات ایتوب، یرینه اوغلی اسفندیار توره اوطوردی. اگراوزگاریشنی مخصوص یاصارغه تلاوچیلر بولماسه بونك سببلی زور تبدلات بولماسه کیره‌ك. هیچ کم‌گه ضرر و فائده‌سی تیه‌اینچه قوم صحراسنده طنچ‌غنه طورغان بر اوطراو ایله ماتاشوغه نی لزوم بار.

حاضرنده بتون سیاست عالمی‌نك نظر دقتی ترکیه و یونان آره‌سنده‌غی مناسبت‌گه معطوفدر.

گرید مسئله‌سی ایچون بو ایکی حکومت آره‌سنده‌غی مناسبت خیلی بوزولمش اولوب، هر ایکی یاقدن صوغش حاضرلکلری کوریلووی بالقانده صلح و مسالمت‌نك دوامینی خیلی تهلکه‌گه توشوره‌در.

محرری: رضاالدین بن فخرالدین.

ناشرلری: محمدشاکر و محمدذاکر رامیفلر

«شورا» اورنبورغده اون بیش کونده بر چققان ادبی، فنی و سیاسی مجموعه‌در.

آبونه بدلی: سنه‌لك ۵، آلتی آیلق ۲ روبله ٦۰ کاپك.
«وقت» برلن برگه آلوچیلرغه:
سنه‌لك ۹، آلتی آیلق ٤ روبله ٦۰ کاپك‌در.

ТАКСА ЗА ОБЪЯВЛЕНІЯ: НА 2-й СТР. ОБЛОЖКИ 30 КОП., НА 3 и 4 СТР.—20 К. ЗА СТРОКУ ПЕТИТА.
АДРЕСЪ: г. Оренбургъ, Редакція журн. „ШУРО“.

ТИП. ГАЗ. „ВАКТЪ“ ОРЕНБУРГЪ.

اورنبورغده «وقت» مطبعه‌سی.